



"גם לנשמה מגיע אוכל"

ה'לות לחשה ח'צוים ואקטואליה לפי סדר פרשיות השבוע

פרשת יתרו שנת תשפ"ד

גיליון מספר: 414

1. איך בירך יתרו על הניסים שהיה במצרים הרי לא ראה את מקום הניסים?
2. האם אפשר לברך הגומל על נס להוציא את חברו אפילו שהמברך לא היה בתוך הנס? הוכח מפרשת השבוע!
3. איך קיבלו את יתרו כשבא להתגייר הרי אין מקבלים גרים כשעם ישראל בגדלותן?
4. האם מותר לאדם לקרוא לבנו בשם אליעזר? הוכח מפרשת השבוע!
5. הייתכן שהיו אנשים מבני ישראל אשר לא היו במתן תורה?
6. היכן נמצאים צאצאיו של משה רבנו?
7. מה בדיוק ראו בני ישראל בהר סיני?
8. מה הייתה המטרה של מעמד הר-סיני?
9. מה בדיוק ראו בהתגלות האלוקית בהר סיני?
10. האם ישראל שמעו את כל עשרת הדיברות מפי הקב"ה?
11. מה היה קורה לעוף שעף מעל הר סיני בשעת מתן תורה?
12. מדוע התחיל מחבר ה"לכה דודי" ב"שמור וזכור בדבור אחד", הרי בחז"ל אמרינן "זכור ושמור בדיבור אחד" כסדר הכתוב?
13. האם מותר לאדם לקרוא לאחיו הגדול בשמו?
14. האם מותר לאדם לשבת במקומו של אביו לאחר שנפטר אביו מן העולם?

"ונתתי להם בביתי ובחזומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת"
דברי התורה והלימוד בעלון זה עוקד שים השבוע לזכר ולעילוי נשמת
ר' אריה בראשי בן עשה וגאולה זצ"ל
יהי רצון שיעמוד בתפילה ובתחינה לפני ע"י שאטר והיה והעולם על כל בני עשפחתו
הנכבדה ועל כלל עם ישראל לגאולה קרובה בחסד וברחמים אמן



עלון זה יוצא לאור בס"ד ע"י בית המדרש "בית - יוסף"
לע"נ רבי יוסף ב"ר יצחק ז"ל ויצמן
רחוב קרית יערים 32 גבעת זאב

ניתן לקבל את העלון מידי שבוע: בהודעה ליוצאפ: 052-8144488 או בהודעה למייל: beitmidrash2@gmail.com

במחשבה תחילה: בתחילת פרשת יתרו, מגיע אורח למחנה ישראל - יתרו חותן משה. מיד עם בואו, מתחיל יתרו לתת עצות כיצד לנהל מערכת משפט: "ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם מדוע אתה יושב לבדך... עתה שמע בקלי איעצך ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמישים ושרי עשרות" (שמות יח).

חרף חכמתו הנפלאה והנשגבה של משה רבנו, האזין לעצתו של יתרו, ויישמה בפועל. הסמכת משה לקבל ייעוץ מגורם זר שהחליט להסתפח לעם ישראל - גם אם מדובר בחותנו - מגלה בפנינו את ענוותנותו המופלגת של משה, כלשון הפסוק: "והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר יב). תכונת העניו היא לחוש כשווה בין שווים, ומתוך תחושה זו, הרי שליבו פתוח לשמוע את הצעותיהם של אחרים.

מידה זו חשובה לא רק מצד תיקון האדם בינו לבין עצמו, אלא אף מצד חכמתו. המשנה באבות נותנת הגדרה מהפכנית למי שראוי לתואר 'חכם': "איזהו חכם? הלומד מכל אדם" (אבות ד). לא המלמד קרוי חכם אלא דווקא הלומד מאחרים קרוי 'חכם'.

זייתכן לומר שמטעם זה הוקדמה פרשת יתרו לפני פרשת מתן תורה - קדימה שאומרת דרשני, בפרט לדעה שביאת יתרו הייתה לאחר מתן תורה כמאמר הגמרא במסכת זבחים (דף קטז) וכן בפירושו הרמב"ן.

ידוע לנו שאחד מקנייני התורה הוא "בענווה" וכמאמר המשנה במסכת אבות (ו, ו). וכך אמרו חז"ל בגמרא במסכת נדרים (דף נה ע"א) ביתר שאת, על דברי הפסוק "ממדבר מתנה וממנה נחליאל ומנחליאל במות" אומרת הגמרא: "כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל - תורה ניתנה לו במתנה, שנאמר: וממדבר מתנה".

כלומר: מתוך ענוה אפשר ליכות לתורה. מתוך אותה ענוה של משה רבנו, שהיה מוכן לשמוע לעצת חותנו, ולכונן מערכת משפט חדשה, זכה לקבל את התורה. מיד נאה למידת הענווה הוא היכולת לשמוע את האחר, את הדעה שאינה הדעה שלי. בכך זוכים להיות מאותם חכמים הלומדים מכל אדם - וכך זוכים לתורה.

1. איך בירך יתרו על הניסים שהיה במצרים הרי לא ראה את מקום הניסים?

"ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה" (יח י). הנה איתא במשנה במסכת ברכות (דף נ"ד ע"א): הרואה מקום שנעשה בו ניסים לישראל אומר ברוך שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה. ובגמרא (שם) יליפין מהפסוק דחזינן שיתרו בירך על הניסים שעשה הקב"ה לאבותינו.

המהרש"א (שם) הקשה וז"ל: וא"ת למאן דאמר דבעי שם ומלכות בכל הברכות, הרי כאן שאמר יתרו ברוך ה' אשר וגו', אין כאן מלכות? מתרצים המהרש"א והפני יהושע אשר הציל אתכם וגו' מתחת יד מצרים הוא במקום מלכות שממשלתו בכל.

יש להקשות: והרי לא מברכים על נס רק כשרואים את מקום הנס, והרי יתרו לא ראה מקום הנס, שהרי יתרו לא בא אל עם ישראל רק במדבר, אם כן איך יתרו בירך?

השיטה מקובצת והמאירי מתרצים: כל שרואה הרבים הניצולים כרואה מקום הנס דמי, לכן יתרו כשראה את עם ישראל שניצלו היה יכול לברך כמו שראה את המקום ממש, וכך פוסק הלכה הרמ"א (או"ח סימן ריח).

2. האם אפשר לברך הגומל על נס להוציא את חברו אפילו שהמברך לא היה בתוך הנס? הוכח מפרשת השבוע!

הנה בש"ד (בפרשה י"ח י) כתב על מה שאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם, בדירך ברכת הגומל כמו שאומרת הגמרא במסכת ברכות (דף נ"ד ע"ב) שאם היה חייב לברך ובא אחר וברך, ברוך אשר גמלך כל טוב ואמר אמן יצא ידי חובה, לזה ישראל היו חייבים לברך ובא יתרו וברך להוציאם ידי חובתם.

וכן כתב בתורת חיים על דברי הגמרא במסכת סנהדרין (דף צ"ד ע"א) כל מי שנעשה לו נס צריך להודות ולומר ברוך כדאיתא בגמרא במסכת ברכות (דף נ"ד ע"ב) ארבעה צריכים להודות וכו'. מאי מברך? אמר רב יהודה ברוך הגומל חסדים טובים, ובגמרא שם משמע דאם בירך אחר ואמר ברוך ה' אשר גמלך טוב וכו' וענה אמן יצא ואפילו לכתחילה משמע דשפיר למיעבד הכי דקאמר התם רב יהודה חלש ואיתפח על לגביה רב חנן בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרה אמר להו פטרותן תו מלאודי, ואם כן בשעה שאמר יתרו לפני משה וכל ישראל ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו' מסתמא כולם ענו ואמרו אמן, ויצאו חובת הגומל.

וכן כתב בחידושי הגרי"ז (סימן צ"ח) על הפסוק "ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל וגו'", ויאמר יתרו ברוך ד' אשר הציל אתכם מיד הנה מה שכתבו שבעת יציאת ממצרים היה חיוב של ברכת הגומל: דבר זה מופיע בדברי הראשונים. המרדכי. (מסכת פסחים סדר של פסח רמז תרי"א) כותב: ויש אומרים שלכך צריך לשלש מצות לזכר לחמי תודה כדאמרינן בגמרא במסכת ברכות (דף נ"ד ע"ב) ארבעה צריכים להודות וחשיב יוצא מבית האסורים, והשתה נמי נגאלו משעבוד מצרים.

3. איך קיבלו את יתרו כשכבא להתגייר הרי אין מקבלים גרים כשעם ישראל בגדלותן?

ויש להקשות: אם כך איך קיבלו את יתרו, הרי נמי בא משום ששמע גדולתן של ישראל?

הפנים יפות (בפרשת בשלח) ור' יהונתן אייבשיץ בספרו תפארת יהונתן (בפרשה) מתרצים: מידי הוא טעמא אלא משום שלחן מלכים וכו'. קמ"ל קרא דאף שהיו ישראל באותו שעה בגדולתן, אפילו הכי קבלו את יתרו, כיון שהיה שר ולית ביה משום שלחן מלכים.

עוד מתרץ ר' יהונתן אייבשיץ בתפארת יהונתן: כיון שהיה חותן משה לכן היה מותר לקבלו בתור גר.

4. האם מותר לאדם לקרוא לבנו בשם אליעזר? הוכח מפרשת השבוע!

וכן כתבו גם בעלי התוספות בגמרא במסכת שבת (דף יב ע"ב) ובהמשך דבריו כתב החיד"א שיש לעיין על משה רבינו ע"ה, כיצד קרא לבנו "אליעזר", הרי אליעזר שלפניו היה ארוך, ואע"ג שהוא לא כיון שיהיה נקרא על שם אליעזר עבד אברהם וטעמו ונימוקו עמו "כי אלוהי אבי בעזרי", מ"מ סוף סוף אליעזר שהיה עד עכשיו היה ארוך? וכתב החיד"א שהיה אפשר לומר שהיחך דהשם עצמו הוא טוב נאה ויאה, לא משגיחים אם יש אדם רשע שנקרא בשם זה, וכאן שהשם אליעזר הוא טוב מאד, שכיון משה בזה ש"המקום היה בעזרו" לכן משה רבינו קרא אליעזר. אלא שהרב המבי"ט לא הוצרך לזה בנידונו שם לגבי השואל שנקרא אליעזר, ויפה אמר שנקרא על שם בנו של משה רבינו ע"ה. אבל למשה רבינו ע"ה עצמו אפשר לומר כאשר אמרנו דהשם עצמו הוא טוב, ע"כ

5. הייתכן שהיו מבני ישראל אשר לא היו במתן תורה?

במסכת זבחים (דף קטז ע"א) נחלקו אמוראים האם סדר האירועים הכתוב בתורה הוא אכן הסדר הנכון, ויתרו הגיע לפני מתן תורה, או שמא הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" חל גם במקרה זה, ויתרו הגיע לאחר מתן

ולפני שנתחיל לדון בשאלה זו בתחילה ראוי להקדים ולומר: שפרשת השבוע פותחת בסיפור יציאת יתרו אל המדבר והגעתו למחנה ישראל. בהמשך הפרשה, התורה כתבה את מעמד מתן תורה בהר סיני. בגמרא

תורה: בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי, חד אמר: יתרו קודם מתן תורה היה, וחד אמר: יתרו אחר מתן תורה היה!

בהמשך, הגמרא תולה את מחלוקת האמוראים במחלוקת תנאים בביאור הגורם לביאת יתרו אל המדבר. פרשת יתרו, פותחת במילים "וישמע יתרו", והדברים ששמע הם שגרמו לו לצאת אל מחנה ישראל במדבר, ומצאנו מחלוקת תנאים משולשת לגבי מה שמע יתרו: כתנאי: "וישמע יתרו כהן מדוי" - מה שמועה שמע ובה ונתגייר? ר' יהושע אומר: מלחמת עמלק שמע ... ר"א המודעי אומר: מתן תורה שמע [ובא ... ר"א אומר: קריעת ים סוף שמע ובא

הגמרא מניחה שיתרו לא הגיע אל המדבר לשם ביקור נימוסים, אלא לשם גיור. לפי ר' אליעזר המודעי, מוכרחים לומר שיתרו הגיע אל המדבר לאחר מתן תורה, שהרי השמועה שגרמה לו לצאת אל המדבר הוא מתן תורה עצמו. השיטות תנאים מאחרות של ר' יהושע ור' אליעזר, שסוברות שיתרו שמע אירועים שקדמו למתן תורה, יכולות לסבור שיתרו הגיע לפני מתן תורה. בנוסף, יש לכאורה סתירה בין האמוראים בפסוקים בפרשת יתרו, שם כתוב שיתרו חזר לארצו, לנאמר בפסוקים בפרשת בהעלותך, שם כתוב שמה רבנו ניסה לשכנע את יתרו להישאר עם בני ישראל. בפרשת יתרו כתוב: "וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו" (שמות יח כז)

ואילו בפרשת בהעלותך כתוב שמה רבנו ביקש מיתרו להישאר עם בני ישראל במדבר ולהיכנס איתם לארץ ישראל: "ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אתנו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל. ואיר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי ידעתי על כן ידעת חוננו ומה ויהי לנו לעיניים. והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך" (במדבר י כט לב) וצריך להבין אם יתרו חזר אל ארצו בפרשת יתרו, כיצד יתכן שמה רבנו ביקש ממנו בפרשת בהעלותך להישאר עם בני ישראל?

רש"י בפירושו לתורה לא קבע מפורשות האם יתרו בא לפני או אחרי מתן תורה. אולם, מהאופן שבו פירש את הפסוקים, ניתן לכאורה להסיק שהוא סובר שיתרו בא לאחר מתן תורה וז"ל רש"י: "אף אנו יודעין שבמדבר היו, אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב, שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר, מקום תהו, לשמוע דברי תורה" (שמות יח ה) וכן כתב רש"י: "למשוך את לבו לקרבו לתורה" (יח ה) וכן כתב רש"י: "על כל הטובה - טובת המן והבאר והתורה" (יח ט)

בהמשך דבריו מתייחס רש"י לשתי הדעות החולקות לגבי זמן ביאת יתרו. הפסוקים הפותחים את עצת יתרו לגבי מינוי שרי אלפים ושרי מאות שישפטו את עם ישראל (שם יח יג), פותחים במילים "ויהי ממחרת". מפשט הפסוקים משמע שמדובר על היום שלאחר ביאת יתרו למחנה ישראל. אולם, רש"י פירש אחרת: מוצאי יום הכיפורים היה, כך שנינו בספרי. ומהו ממחרת, למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכיפורים, שחרת יתרו קודם מתן תורה. אי אפשר לומר (פסוק טו) "והודעת את חקי וגו'", ומשנתנה תורה עד יום הכיפורים לא ישב משה לשפוט את העם, שהרי בשבעה עשר בתמוז ירד ושבר את הלוחות, ולמחרת עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביום הכיפורים. ואין פרשה זו כתובה בסדר, שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניה. אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא, שילוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שניה, שהרי נאמר כאן (במדבר כז) "וישלח משה את חותנו" ומצינו במסכת הדגלים שאמר לו משה (במדבר י כט) "נוסעים אנחנו אל המקום וגו' (שם לא) אל נא תעזוב אותנו", ואם זו קודם מתן תורה, משלחו והלך היכן מצינו שחזר? ואם תאמר שם לא נאמר יתרו אלא חובב, ובנו של יתרו היה, הוא חובב הוא יתרו, שהרי כתיב (שופטים ד יא) "מבני חובב חותן משה".

הרא"א מסביר את בחירתו של רש"י להביא את דברי ר' יהושע ור' אליעזר, מלחמת עמלק וקריעת ים סוף, ולהשמיט את מתן תורה: יש לומר, דקריעת ים סוף ומלחמת עמלק הם קרובים לפשוטו של מקרא, האחד מצד סמיכות והאחד מצד הפלגתו, אבל מתן תורה אין בו לא זה ולא זה, ורש"י ז"ל אינו מביא בפירושו אלא המדרשות הקרובות לפשוטו של מקרא.

דהיינו שסדר האירועים בתורה סומך את ביאת יתרו ומלחמת עמלק, וממילא יש יסוד להניח שהגורם ליציאת יתרו לעבר מחנה ישראל הוא מלחמת עמלק. מאידך, הניסים המופלאים שהיו בקריעת ים סוף, יכולים להסביר את הסיבה לרצון של יתרו להידיבק לעם ישראל. מנגד, מתן תורה סמוכה לביאת יתרו, אך אחריה, ולכן רש"י לא היה יכול לטעון שביאת יתרו היא תוצאה של מתן תורה. כמו כן, הניסים שאירעו במתן תורה כנראה קטנים יותר ביחס לניסים שנעשו בקריעת ים סוף, ולכן יתרו לא היה משתכנע לצאת ממקומו לעבר עם ישראל מניסים יחסית קטנים שאירעו במעמד זה.

לדברי רש"י, מוכרחים לומר שהצעת יתרו למינוי שרי אלפים ושרי מאות באה לאחר מתן תורה, שהרי לפני מתן תורה לא שייך שמה רבנו ילמד את בני ישראל את התורה והמצוות. נראה לומר לפי רש"י, שלא ניתן לומר שמה רבנו ילמד את המצוות שניתנו במרה, משום שכבר להניח שאת המצוות הללו לימד את בני ישראל במשך פרק הזמן של כחודש וחצי שעבר משהיית בני ישראל במרה ועד להגעתם להר סיני. ממתן תורה ועד שמה רבנו ירד מהר סיני עם הלוחות השניות, לא היה זמן ללמד את התורה לבני ישראל, ולכן מוכרחים לומר ש"ממחרת" הכתוב בפסוק, פירושו מחרת יום כיפור, היום שבו ירד משה מהר סיני עם הלוחות השניות.

ובעניין המחלוקת לגבי זמן ביאת יתרו, כתב רש"י שגם לפי מי שאומר שיתרו הגיע למחנה ישראל לפני מתן תורה, הוא נשאר עם בני ישראל עד לאחר מתן תורה, ורק בשנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים הוא חזר אל ארצו, כפי שמסופר בספר במדבר.

המהר"ל בספרו גור אריה מסביר את שיטת רש"י באופן שונה: ויש לומר כי כל שאר הנסים היו פרטים, כמו שאמרו החרטומים "אצבע אלוהים היא" (לעיל ח, טו) בכל מכות שהיו במצרים, לפי שהם מכות פרטים, לא נלקה רק מצרים בלבד, והאצבע הוא חלק מן היד, ואין זה הודאה כי הוא יתעלה גדול מכל האלוהים, כי ידוע כי העובדים עבודה זרה גם מייחסים אל העבודה זרה כוחות פרטיות, שזה ממונה על האש, וזה על המים, וזה על דבר זה, וזה על דבר אחר, ואין אחת שאומרים עליה שהיא כללית. לכך במכות פרטיות שהיו במצרים לא גרם שיבוא יתרו להכיר כי הוא יתברך גדול מכל האלוהים, עד שראה מלחמת עמלק וקריעת ים סוף. שמלחמת עמלק היה בשמים, להעמיד החמה לבטל מערכת השמים שהיו העמלקים מחשבים, ולפיכך כתיב (לעיל יז, יב) "עד בא השמש" כמו שפירש רש"י למעלה (שם), ודבר זה אינו נחשב פרטי, כי השמש משמש לכל העולם, והיה נס זה בכלל העולם. וכן קריעת ים סוף היה נחשב בכלל העולם, כי הים הוא יסוד המים, ובשביל זה כל המים נבקעו (רש"י לעיל יז, כא), והיינו כשהיסוד נלקה, דהיינו הים, נלקו עמו כל המים, דומה כשהלב נלקה נלקו עמו כל האיברים, לפי שהלב הוא יסוד לכל האיברים, שכלם מקבלים כח ממנו, כן הים הוא יסוד, ש"כל הנחלים הולכים אל הים וממנו שבים ללכת".

בתחילה מסביר המהר"ל מדוע דווקא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק גרמו ליתרו לצאת אל מחנה ישראל, ולא המכות שהיו במצרים. המיוחד שבקריעת ים סוף ומלחמת עמלק הוא שמדובר על מכות שכוללות את כל הכוחות בעולם. הגויים האמינו בריבוי אלים, ובמכות מצרים, כל מכה שהי הביא על כל המצרים פגע רק בפרט מסוים בטבע, כך שיתרו לא ייחס לה' שליטה על העולם כולו. במלחמת עמלק, שבה העמיד יהושע את השמש (כמדוע חז"ל) המסמלת את השליטה על העולם כולו ולא רק על פרט אחד של הטבע, ובקריעת ים סוף, שם נקרעו כל המים בעולם, והמים מהווים את יסוד החיים בארץ, הדבר הראה שהקב"ה שולט על העולם כולו, וכתוצאה מכך יתרו הבין את שליטתו של ה' - לא רק בפרטים, אלא בעולם בכללותו: הן בשמים והן בארץ. ממשך המהר"ל ומסביר את שיטתו של ר' אליעזר המודעי שמתן התורה לישראל גרם ליתרו שיבוא: אמנם לרבי אליעזר המודעי שאמר כי מתן תורה שמע, מפני שהוא סובר כי לא די בכך במה ששמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, שבה לא נודע לו רק כי הוא מושל בתחתונים ובעליונים, וצריך שנודע לו כי אין בלעדיו למעלה מן השמים, והתורה מדריגתה על השמים. אם כן לדעת רבי אליעזר המודעי, לא היה מספיק שיתרו ישתכנע שה' שולט בעולם כולו, הן בעליונים (במלחמת עמלק) הן בתחתונים (בקריעת ים סוף). כדי שיתרו ישתכנע, הוא היה צריך שמעלתו גבוהה ממעלת העולם הזה, ורק אירוע כמתן התורה הקדושה, שמעלתה גבוהה יותר מהעולם הזה, היה יכול לגרום לו לצאת אל בני ישראל ולהצטרף אליהם. לבסוף מסביר המהר"ל מדוע בסוף דבריו לא הזכיר רש"י בפירושו "כל אשר עשה" את קריעת ים סוף: מה שלא זכר קריעת ים סוף, מפני שהוא בכלל הוצאה שזכר אחריו "וכי הוציא" בניגוד לרא"א שסביר שקריעת ים סוף איננה משתלבת בפירוש הפסוק, המהר"ל אומר שקריעת ים סוף מהווה חלק בלתי נפרד מיציאת מצרים, וממילא כבר הזכירה קריעת ים סוף בפסוק. לבסוף מסביר המהר"ל מדוע לא הזכיר רש"י שיתרו הגיע בגלל ששמע על מתן תורה:

ומה שלא כתב כאן (ד"ה וישמע) 'התורה' כמו שפירש לקמן אצל 'ויחד יתרו על כל הטובה', שכן בריהו לרש"י שלא זכר כאן רק הדברים שבשביל זה בא להתגייר כאשר שמע שעשה עמהם נפלאות, וכמו כן היה פלא לצאת את עמלק, ומכל שכן לדעת רז"ל שהיה משה מעמיד להם החמה. אבל במתן תורה אין כאן פלא שיבא להתגייר - שידע בזה שהוא יתברך מושל.

במתן תורה לא נעשו ניסים מופלאים, ולכן יתרו לא היה בא עבורם. לכן הדגיש רש"י את שני האירועים שבהם היו ניסים מופלאים שעבורם בא יתרו.

נראה לומר שאין כוונתו של המהר"ל שלא היו ניסים מופלאים במתן תורה, שהרי חז"ל תיארו ניסים גדולים שהיו בעולם בשעת מתן תורה, כוונתו לומר שניסים אלו לא נראו לעולם כולו בשמים ובמים, שהם המייצגים את הבריאה בעולמות העליונים ובעולמות התחתונים, כפי שיבאר לפני כן.

הצידע לדרך הסביר באופן אחר את פירושו של רש"י שפירש שיתרו שמע רק על מלחמת עמלק וקריעת ים סוף, ולא מתן תורה: ויותר נכון כדפירש המהר"ל ז"ל הטעם דלא נקט רש"י מתן תורה לפי שאינו מיושב אליבא דמאן דאמר יתרו בא קודם מתן תורה. אלא כפי שראינו שדבריו קשים משום שרש"י לאורך הפסוקים מפרש לכאורה שיתרו בא לאחר מתן תורה! בהמשך דבריו ענה גם על השאלה מדוע רש"י הזכיר את מלחמת עמלק בחלק מהדברים ובחלק לא, וחילק בין השמועות השונות על מלחמת עמלק: יש מפרשים שכתב אף על גב שכבר פירש רש"י מלחמת עמלק בפסוק ראשון, יש לומר שרוצה לומר "ובעמלק" קאי על שנשבע הקב"ה "מחה אמחה את זכר עמלק" והראשון קאי אמלחמה ... ולי נראה שהראשון קאי על שהעמיד עליהם החמה וערבב השעות אשר על ידי זה נתעורר ובה ופה רוצה לומר בעד ניחוח על מלחמת עמלק, ולא הייתה זאת כי אם מידת חסד ואמת וטובה לישראל ...

ולפי דבריו, רש"י אמנם כתב רק פעמיים על מלחמת עמלק, אך הוא לא כפל את הדברים, אלא בכל פעם הביא התייחסות שונה אל מלחמת עמלק: אם בתחילה דיבר על המלחמה עצמה ובפירושו למילים "את כל אשר עשה" התכוון לשיבוץ שה' נשבע שימחה את זכר עמלק, או שהתייחסות הראשונה עוסקת בהעמדת החמה ובפירושו על המילים "את כל אשר עשה" התכוון לניחוח במלחמה עצמה.

האבן עזרא התחיל את דבריו בהבאת שיטת רב סעדיה גאון: והייתה ראויה פרשת "בחדש השלישי" להיותה כתובה אחר דבר עמלק, כי שם כתוב "וייסעו מרפידיים ויבאו מדבר סיני", אם כן למה נכנס דברי יתרו בין שתי

ממצרים... באותה שעה נטל אשתו ושני בניו והיה מוליכם למצרים – שנאמר (שם ד כ) "וייקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים", באותה שעה אמר לאהרן - "לך לקראת משה" (שם ה, כז), יצא לקראת משה וחבקו ונשקו, אמר לו: משה, היכן היית כל השנים הללו? אמר לו: במדין, אמר לו: מה טף ונשים אלו עמך? אמר לו: אשתי ובני, ולאן אתה מוליכים? למצרים, אמר לו: על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו! באותה שעה אמר לצפורה: לכי לבית אביך, ובאותה שעה הלכה לבית אביה ונטלה שני בניה. לכן נאמר "אחר שילוחיה", עכ"ל, חזו"ן אם כן שלדעת ר' אלעזר המודעי – אשר הוא זה שסובר שיתרו בא לאחר מתן-תורה – אשתו ובניו של משה רבינו שהו במדין מאז ששלחם משה רבינו לשם בבואו למצרים עד עתה כאשר חזרו אליו יחד עם יתרו וזה היה לאחר מתן-תורה וכאמור? וצ"ע.

ומצאתי ביחזקוני" (פסוק כ"ח) את הדברים הבאים: "...יש מפרשים כל הפרשה שמו"ש וישמעאל יתרו" עד "ויולך לו אל ארצו" לאחר מתן-תורה... ולפי שיטה זו צריך לומר - גרשום ואלעזר לא עמדו על הר סיני. ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר - שלא הזכירו מכאן ואילך בשום מקום בתורה" והדברים מבהילים!

ואולי לעני"ד נראה לומר שכוונת היחזקוני היא שמכיוון שבניו של משה רבינו לא זכו להיות במתן תורה הם לא הצליחו להשיג את המעלות הרוחניות שהיה באפשרותם להשיג [בנידן ישבו להם ולא עסקו בתורה] וזה גרם לכך שהם לא נזכרו יותר בתורה, ואין כאן שום 'עונש', ופשוט. ולגבי אשתו צפורה יתכן שמשה לא ראה צורך להביא כיון שממילא גם אילו הייתה נוכחת במעמד הר סיני לא הייתה מקבלת חלות של יהודי אלא של גיורת שהיא לא הייתה מורע ישראל.

בהקשר זה יש כאן בנותן טעם להביא את דברי המדרש במדבר רבה (כא יד) בפרשת פנחס, וז"ל: "וידבר משה אל ה' לאמר יפקוד ה' אלוקי הרוחות וגו'" (במדבר כז טו-טז)... מה ראה לבקש הדבר הזה אחר סדר נחלות? אלא כיון שירשו בנות צלפחד אביהן אמר משה: הרי השעה שאתבע בה צרכי, אם הבנות יורשות בדין הוא שיירשו בני את כבודי. אמר לו הקב"ה: "נוצר תאנה יאכל פריה" (משלי כז, יח), בניך ישובו להם ולא עסקו בתורה (יש לציין שברש"י על אתר ליתא למילים אלו), יהושע שרתך הרבה חלק לך כבוד... הואיל והוא שרתך בכל כוחו כדאי הוא שישמש את ישראל שאינו מאבד שכרו, עכ"ל, ועיוני עוד ביאבות דר' נתן (פרק י"ז). ויש לעיין אם יש קשר בין הדברים. וכמוכן שכל הדברים הללו רק מחזקים את השאלה - מדוע באמת לא שלח משה רבינו להביא את בניו ממדין כדי שיעמדו על הר סיני? וצ"ע.

המהרי"ל דיסקין שהוסיף בזה תמיהה, הייתכן שלא היו בניו של משה אצל מתן תורה, הלא היו גם כן לויים, ואם לא היו במתן תורה, לא יכלו להיות לויים [לא זכיות להבין מה כוונתו?]. וע"כ צ"ל דבעת מתן תורה שלח משה רבינו לקרוא אותם ובאו עם אמם, ומסתמא לא היה רוצה יתרו לשלח אותם עד שהבטיח לו משה שיחזירם, וזהו הפירוש ייחזקוני יתרו חותן משה את צפורה אשת משה אחר שילוחיה, דהיינו ששילחה הרבה פעמים היינו שני פעמים, האחד כמו שפירש"י, ועוה"פ כמו שפירשנו, עכ"ד.

וכאשר העלנו את הקושיה בבית המדרש שלנו בגבעת זאב, שמעתי ליישב מתי"ח גדול, דהלא ידוע שמטרת השעבוד הייתה בשביל לזכך ולהכין את ישראל לקבלת התורה. ועל כן, כיון שבניו של משה [וכן ציפורה] לא היו בשעבוד מצרים, נמצא שלא הכינו את עצמם לקבלת התורה, ולכן לא יכלו לבוא ולהיות שם במעמד פנים בפנים כמשנ"א אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, אלא באו אחר כך ושמעו מה שהיה. ואין להקשות דא"כ הלא כל שבט לוי לא היה בשעבוד, והיאך הכינו עצמם לקבלת התורה, דהרי מצינו שכשבאו משה וב"ב לשוב למצרים אמר להם אהרן על הראשונים אנו מצטערים וכו', הרי שגם לשבט לוי לא היה שם דבש...

ולאחר עיון רב עלו ליבי כי מצאתי את קושיא זו אכן הקשו כבר בעלי התוספות במושב זקנים בפרשת השבוע ז"ל שם: "ועוד הקשה [ר"י] מאורלייניש, למ"ד יתרו אחר מתן תורה בא, וכי בניו של משה לא קיבלו התורה", ומסיק שם "לכן נראה דודאי יתרו קודם מתן תורה בא" [והביא דביהם בפירוש הטור על התורה]. ולעני"ד צ"ע.

הפרשיות? והגאון אמר: כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה. מיד לאחר מלחמת עמלק, בני ישראל נסעו אל מדבר סיני, לפי מה שציבולו את התורה. מלחמת עמלק, בני ישראל נסעו אל מדבר סיני, לפי מה שציבולו את עמלק לבין מעמד הר סיני? כתב האבן עזרא בשם רב סעדיה גאון שיתרו הגיע לפני מתן תורה, ועל כן הפרשה העוסקת בו כתובה לפני מתן תורה. האבן עזרא חולק על רב סעדיה גאון ומביא שלוש הוכחות שיתרו בא לאחר מתן תורה: 1. כאשר יתרו הגיע למחנה ישראל, הוא הקריב קרבנות על גבי המזבח. לא מוזכר בכתובים שבנו מזבח מיוחד ליתרו, ומכאן שהקרבנות שהקריב על גבי המזבח שהיה במשכן, שנבנה לאחר מתן תורה. 2. כתוב שמשם אמר ליתרו שהוא מלמד את עם ישראל את חוקי ה' - משמע שהוא לימד את חוקי התורה לאחר מתן תורה. 3. כתוב שיתרו הגיע אל "הר האלוהים" - משמע שהגיע אל הר סיני לאחר שניתנה שם התורה. עד כאן הבאנו את הדברים על קצה המזלג (ובעזרה"י בספרנו שייצא לאור על פרשיות השבוע נביא את כל הדברים באריכות ובעזרה"י בטו"ט) נוכל להתחיל ולדון בשאלה שבה פתחנו.

אחת התעלומות הגדולות ביותר בתורה הינה ההתעלמות הכמעט מוחלטת מבניו של משה רבינו. בפרשת השבוע משה רבינו נפגש ומתאחד עם אשתו ובניו, גרשום ואלעזר. בניגוד למצופה, אין כל תיאור של התפתחותם של בניו, חיהם ויחסם עם משה. מעבר לכך, היה זה טבעי ביותר, אם היו בניו של משה ממשכים להנהיג את ישראל או לכל הפחות היו לוקחים חלק בצורה כלשהי בחיים הציבוריים של עם ישראל במדבר ובכניסתם לארץ. השאלה מתעצמת בעקבות התפיסה ההלכתית הרואה בתפקיד ציבורי "נכס" העובר בירושה מאב לבנו, אלא אם כן הבן אינו ראוי או אינו מוכשר לכך. וכך פוסק הרמב"ם בהלכות מלוכה (פ"א ה"ז) וז"ל: "ומאחר שמושחים המלך הרי זה זוכה לו ולבניו עד עולם שנאמר 'ולמנן יורש ימי' הוא ובניו"... ולא המלכות לבדה אלא כל השררות וכל המנויים בישראל ירושה לבנו ובן בנו עד עולם..."

"כבר נחלקו רבותינו בפרשה הזאת, יש מהם אומרים כי קודם מתן-תורה בא יתרו וסדר הפרשיות, ויש מהן שאמרו שאחר מתן-תורה בא" - במילים אלו פותח הרמב"ן את פירושו לפרשת יתרו, ומקור דבריו של הרמב"ן במכילתא על אתר (פרשה א'), וז"ל: "וישמע [יתרו]" (שמות יח א) - מה שמועה שמע ובה? מלחמת עמלק... דברי ר' יהושע, ר' אלעזר המודעי אומר - מתן-תורה שמע ובה... ר' אלעזר אומר - קריעת ים סוף שמע ובה... עכ"ל, והובאו דברי המכילתא בגמרא במסכת זבחים (קטז א) שמוסיפה כי בשאלה זו נחלקו גם כן בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי - יעו"ש, ובעקבותיהם נחלקו בשאלה זו כל גדולי הפרשנים על אתר כאשר זה אומר בכה וזה אומר בכה.

והנה, לפי שיטת ר' אלעזר המודעי וסיעתו הסוברים שיתרו בא לאחר מתן-תורה יוצא לכאורה שאשתו ובניו של משה רבינו לא היו נוכחים במתן-תורה - שהרי הם באו עם יתרו (להלן פסוק ב'), וזהו דבר שקשה להעלות על הדעת - שדוקא אשתו ובניו של משה רבינו לא יהיו במתן-תורה, או כפי שמנסח זאת רבי יעקב מוינא (בעלי התוספות על התורה' שמות יח, לג) - "תימא למ"ד דיתרו בא לאחר מתן-תורה אפשר שבניו לא היו במתן-תורה שבהן כתב "ובני רחביה רבו למעלה" (דברי-הימים א' כג, יז) וכתב בהן "ואעשה אותך לגוי גדול" (שמות לב, יז)?" וביותר קשה מדוע באמת לא שלח משה רבינו להביאם ממדין כדי שיהיו נוכחים במתן-תורה יחד עם כל ישראל!

ומצאתי שעמד על שאלה זו רבינו שלום מנוישטט - הלא הוא המהר"ש רבו של המהרי"ל (להלכות ומנהגי מהר"ש' מכוון ירושלים תשנ"ז, 'חידושים על פירש"י עה"ת לר' דוסא היווני בשם מהר"ש' שמות יח לג), וז"ל: ותימה לאותו מ"ד יתרו אחר מתן-תורה בא אם כן בני משה לא היו בשעת מתן-תורה...? ויתרף הרב ר' שלום, שבוודאי... אשת משה ובניו היו בשעת מתן-תורה, ומיד שלחה למדין כדי שיהיו לשם ולא יהיה להם טורח במדבר, [נ]מיד כשירד משה מן ההר ויתקן כל צרכי ישראל וכשיתחילו הדגלים לנסוע אז ישלח אחריהם ויבואו, עכ"ל.

אמנם, מלבד שמדובר בדוחק גדול מאוד תירוץ זה נסתר לכאורה מן האמור במכילתא להלן, וז"ל: "וייקח יתרו את ציפורה אשת משה אחר שילוחיה" (שמות יח ב)... ר' אלעזר המודעי אומר, מאחר שפטרם ממנו במאמר - שבשעה שאמר הקב"ה למשה: לך הוצא את עמי בני-ישראל

הרבה אנשים מוכנים לחבור להצלחה, אבל לא כולם היו מוכנים לקחת חלק בקשיים ובסיכונים שבדרך. זו בדיקה הסיבה שאין זה הוגן שהם יחלקו את ההצלחה בשווה. יתרו חותן משה שומע בפרשתנו על כל הניסים שהבורא עושה לעם ישראל, הוא מתרגש כל כך ומחליט לחבור אליהם. כשהם נפגשים משה מספר לו מתחילה את כל הספור, אך משה מוסיף פן משמעותי שאותו יתרו לא שמע "את כל התלאה". אל תסתכל רק על ההצלחה, היא הגיעה אחרי הרבה השקעה!

6. היכן נמצאים צאצאיו של משה רבנו?

"ושם האחד אלעזר כי אלוהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה" (יח ד)

רבינו בחיי עומד על הלשון "האחד" שנאמר לגבי אלעזר, ופירש זאת על פי מה שרואים ממה שנאמר בספר דברי הימים, שזרעו של משה רבינו, צאצאיו של אלעזר בנו התרבו מאוד, וכך נאמר בדברי הימים (א כג יז) "ויהיו בני אלעזר רחמיה הראש ולא היה לאלעזר בנים אחרים ובני רחמיה רבו למעלה" ודרשו רבותינו ז"ל בגמרא במסכת ברכות (דף ז ע"א) שיצאו מהם ששים ריבוא צאצאים כיוצאי מצרים. וכתב שכיון "שכח הריבוי הוא מכח האחדות", לכן הזכיר דווקא באלעזר לשון "אחד" להורות את הריבוי שבה מכח האחד, ע"כ.

מצאנו בתורה מקום נוסף שמוזכר את ריבוי צאצאיו של משה רבינו, דהנה בשעה שחטא ישראל בעגל אמר הקב"ה למשה שברצונו לכלות את כלל ישראל, "ויעתה הניחה לי ויחר אפי בקם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול" (שמות לב ט). רצה הקב"ה לכלות את כלל ישראל, ולהקים דור חדש שיצא

ואם כן נמצא שאמנם מחל ה' לעם ישראל ולא קיים את הגזירה לכלותם, אבל את דבריו שאמר "ואעשה אותך לגוי גדול", לא ביטל זרעו של משה רבינו התרבו והיו צדיקים.

רבנו יוסף חיים זיע"א בספרו בן איש חי (שנה ב' פרשת תרומה) מביא את דברי התרגום יונתן, ומפרש את מה שמביא שישבו בנהר סמבטיון, שזה הולך על מה שפירש בהתחלה על צאצאי משה רבינו הצדיקים, שעליהם נאמר שיושבים מעבר לנהר סמבטיון. ומפרש שם, את החיבור שבין משה רבינו לנהר סמבטיון, שכידוע משה רבינו נכגד יום השבת, וזה שאומרים בשבת "ישמח משה במתנת חלקו", וכן "מזמור שיר ליום השבת", ראשי תיבות "למשה" (ועי"ש שהאריך בזה) וכתב שלכן זכה משה רבינו עליו השלום שבניו יושבים אצל נהר סמבטיון, שנהר זה הוא עד המעייד על השבת, כמו שמובא בגמרא במסכת סנהדרין (דף סה ע"א) וכתב רש"י: "הוא נהר של אבנים שכל השבוע גועש ורועש, ובשבת נח. והוסיף שם לפרש לפי זה מה שנאמר (דברי הימים שם) לגבי צאצאי משה רבינו, "ובני רחביה רבו למעלה ראש", שלמעלה מאותיות ראש כפי מדרגות המספר, יש אותיות שבת (ר-ש-א-ב-ש-ת).

והנה ידוע ומפורסם בספרות התורנית וההלכתית, על אדם שחי בערך בשנת ד' אלפים תר"מ, ושמו "אלדד הדני" משבט דן, שהיה סוחר ונוסע ממקום למקום ברחבי הארץ, המקור הראשון שהוזכר היא באגרת ששלחו אנשי כירוא (תוניסיה) לאחד מהגאונים רבי צמח גאון שהיה ראש ישיבה במתה מחסיה שבבל, (נדפסה לראשונה במניטובה לפני שנת 1480, ומופיע באוצר המדרשים אייזנשטיין ערך אלדד הדני) שספרו שאלדד היה אצלם, וסיפר

אתה שתמיד רצית להנציח את הקרובים לך בצורה מכובדת זו ההזדמנות שלך!

אנו נערכים להרחבת האדרת ושיפוץ בית העדר חדר השיעורים עזרת הנשים והטבתן זו ההזדמנות שלך לקחת חלק בזיכוי הרבים ובתפארה הרוחנית בגבעת זאב ולקחת חלק בזכויות הלימוד וזמן לתרום גם לשיפוץ עזרת הנשים וחדר השיעורים ולזכות בקריאת שם לע"ג.

לפרטים: הרב יוסף ויצמן: 052-8144488 הרב שמעון נעים: 058-7700681 ניתן לתרום ולסייע גם בביט בטלפון מספר: 052-8144488

7. מה בדיוק ראו בני ישראל בהר סיני?

הקדמה חשובה: ראשית כל, חשוב לתקן טעות נפוצה: מעמד הר-סיני לא נועד להוכיח לעם ישראל שיש אלוקים. והרי עוד לפני מעמד הר-סיני נאמר כי עם ישראל האמין בה' ובמשה רבינו (שמות יד, לא): "וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים, ויראו העם את ה', ויאמינו בה' ובמשה עבדו". פסוק זה נאמר ביציאת מצרים, מיד לאחר קריעת ים סוף. ביציאת מצרים גילה לנו הקב"ה לראשונה את גודל כוחו ועוצמתו, והוכיח שהוא בורא עולם השולט בכל חוקי הטבע. אם נעמיק בכך, נבחין כי יש לעשרת מכות מצרים משמעות רבה ומתוכננת.

במכת הדם הראה הבורא שהוא שולט על כל מקורות המים, אותם ייחסו המצרים לאל היאור. במכת הצפרדעים והכינים הוכיח הבורא את שליטתו בכל הרמשים והיצורים הקטנים. במכת הערוב הוכיח את שליטתו על החיות הגדולות. במכת הדבר והחפץ הוכיח את שליטתו על המחלות. במכת הברד הראה הבורא כיצד הוא שולט בחוקי הטבע, באש ובמים. במכת הארבה הראה הבורא את שליטתו על היבולים והגידולים. במכת החושך הראה הבורא את שליטתו על האור והחושך, היום והלילה. ובמכת הבכורות, שהיא המכה החזקה ביותר, מלבד שהראה הבורא ידיעה גלובאלית מי בכור ומי לא בכל הארץ כולה, הוכיח הבורא שהוא נמצא בכל מקום ובכל זמן, והוא שולט על החיים והמוות, כאשר ברגע אחד הרג את כל בכורי מצרים בו זמנית. עליה נאמר (שמות יא, ו) "והייתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים אשר כמוהו לא נהיתה, וכמוהו לא תוסף, ולכל בני ישראל לא יחרף כלב לשונו, למאיש ועד בהמה, למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל".

נוסיף לכך את עמוד האש שהוליך את עם ישראל בלילה, ואת עמוד הענן שהולכים ביום, ואת קריעת ים סוף שלא הייתה סתם תופעה של גאות ושפל, אלא (שמות יד, טו) "ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם". למעשה, הקב"ה אמר במפורש בתורתו שקיימת חשיבות רבה לדרך הנסית שבה יוציא את עם ישראל ממצרים: "ואני ידעתי כי לא ייתן אתכם מלך מצרים להלוך, ולא, ביד חזקה, ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבן, ואחרי כן ישלח אתכם" (שמות ב יט).

8. מה הייתה המטרה של מעמד הר-סיני?

כתב מדעתו האישיית אפילו מילה אחת מהתורה כולה (ולא מפי ה'), הרי הוא כופר בעיקר וכך אומרת הגמרא במסכת סנהדרין (דף צט ע"א): "ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו, זהו כי דבר ה' בזה".

במעמד הר-סיני ראה העם כולו שהקב"ה אכן מינה את משה רבינו להיות שליחו הבלעדי, ושמשה הוא הנביא היחיד שנבחר להודיע לעם ישראל את תורתו ומצוותיו.

יחד עם זאת, אין ספק שמעמד הר-סיני הינו ברית לאומית אדירה שנכרתה בין הקב"ה לעם ישראל בצורה גלויה וישירה, שלא על ידי שליח, ומכאן נובע עוצמתו.

ואפשר לומר, שמעמד הר-סיני דומה לגג המוצב בראש הבניין. גם בלי הגג יהיה קיים הבניין, אך הוא לא יהיה בניין שלם כי חלק מרכזי חסר בו. מעמד הר-סיני הוא איפוא האירוע המכונן והחותרם את ההתגלות האלוהית לעם, היא הברית שנכרתה בין הקב"ה לעם ישראל, וזו גם הסיבה שהמעמד נעשה רק בפני עם ישראל. הייתה סיבה נוספת למעמד הר-סיני, כפי שנראה, והיא להודיע לעם ישראל שאין לקב"ה צורה או דמות, ולכן אסור לעובדו באמצעות פסלים או מסכות. כל עוד לא ראה עם ישראל את הקב"ה

חשיבותו של מעמד הר סיני אינה מוטלת בספק. עוד בסנה הבורע, כאשר נגלה הקב"ה לראשונה למשה רבינו, הודיע לו "זוהי לך האות כי אנוכי שלחתיך, בהוציאך את העם ממצרים - תעבדון את האלוהים על ההר הזה" (שמות ג, יב).

המסע לר סיני מוזכר לכל אורך יציאת מצרים, כאשר משה רבינו דורש מפרעה פעם אחר פעם שישחרר את העם כדי שילכו אל ההר. ואכן ביציאתם ממצרים, המקום הראשון אליו פונה עם ישראל הוא הר סיני. אולם הקב"ה כבר נגלה לעם ישראל באותות ובמופתים אדירים לכל אורך יציאת מצרים, והמשיך להראות לו את מופתיו במשך ארבעים שנה של הליכה במדבר. לאור דברים אלו יש להבין באור חדש את משמעותו של מעמד הר-סיני. אם אכן עיקר ההתגלות האלוהית הייתה במהלך יציאת מצרים, וכבר זכינו לחג הפסח, הוא "חג האמונה" המציין את אמונתנו "בה" ובמשה עבדו", אז מדוע נצרך גם מעמד הר-סיני?

התורה מציינת במפורש את אחת הסיבות העיקריות למעמד הר סיני: "ויאמר ה' אל משה, הנה אנוכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם בך יאמינו לעולם" (שמות יט, טו).

משה רבינו היה הנביא הגדול ביותר בכל הזמנים, ולמרות זאת היו שהטילו בו ספק, כמו קורח ועדתו. על זאת הודיעונו חז"ל שהטוען כי משה רבינו

בהתגלות ישירה, היה עשוי לדמיין אותו כבעל צורה ודמות. המעמד נועד להודיע שהקב"ה מלא כל הארץ, בשמים ובארץ, ואינו בעל גוף.

9. מה בדיוק ראו בהתגלות האלוהית בהר סיני?

ההר, והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש, ויעל עשנו כעשן הכבשן, ויחרד כל ההר מאוד, ויהי קול השופר הולך וחזק מאוד."

למרות הקולות האדירים, האדמה הרועדת וקול השופר, שמעו בני ישראל כיצד משה פונה לאלוהים, ואלוהים עונה לו בקול. "משה דיבר והאלוהים יענו בקול" (שמות יט, ט).

הפסוקים מספרים כיצד כל העם שמע את ה' בכבודו ובעצמו קורא למשה רבינו מן ההר לעלות אליו. "וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר, ויקרא ה' למשה אל ראש ההר, ויעל משה" (שמות יט, כ). כל העם רואים כיצד ה' קורא למשה, ומשה רבינו עוזב את המחנה ועולה לראש ההר אל תוך האש. הקב"ה כבר הזהיר את בני ישראל לשמור מרחק מהר-סיני במהלך המעמד (שמות יט, יב): "והגבלת את העם סביב לאמור, הישמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו, כל הנוגע בהר מות יומת, לא תיגע בו יד, כי סקול יסקל או ירוה יָרֵה יָרֵה אם בהמה אם איש, לא יחיה". הקב"ה דרש ממושה להציב גבולות מסביב להר-סיני, ודרש שיסקלו או ירו בחץ בכל מי שעובר את הגבול. יחד עם זאת נאמר, כי לאחר שישמעו את תקיעת השופר (היובל) ויכל העם לעלות אל ההר, כך נאמר בהמשך הפסוק "במשוך היובל, המה יעלו בהר".

כאשר החל מעמד הר-סיני ביום השלישי, התקרבו בני ישראל אל ההר, ולכן בפסוק כד' מזהיר ה' אפילו את הכהנים שלא יגעו בהר אחרת יהרגו בידי ה': "ויאמר אליו ה' לך רד, ועלית אתה ואהרון עמך, והכהנים והעם אל ירסו לעלות אל ה' פן יפרץ בם". מאוחר יותר, רק זקני העם עלו עם משה אל מרומי הר-סיני (שמות, פרק כד).

הקב"ה שלח את משה לומר לעם והכהנים פעם שנייה שלא להתקרב להר סיני (שמות יט, כד): "ויאמר אליו ה' לך רד, ועלית אתה ואהרון עמך, והכהנים והעם אל ירסו לעלות אל ה' פן יפרץ בהם, וירד משה אל העם - ויאמר אליהם".

מיד לאחר שמשה רבינו יורד מן ההר כדי לומר לעם ישראל את ההתראה השניה שקיבל, שלא יתקרב אל ההר, פונה ה' בכבודו ובעצמו לעם ישראל מן השמים, בצורה ישירה, וקורא אליהם את עשרת הדברות:

(שמות כ, א): "וידבר אלוהים את כל הדברים האלה לאמור, אנוכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני... זכור את יום השבת לקודש... כבד את אביך ואת אמך... ובמשך כל המעמד הנשגב, בו מדבר הקב"ה אל העם, הרקע חזק מאוד (שמות כ, יד): "וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר, ואת ההר עשן, וירא העם וינגעו ויעמדו מרחוק". למרות האש והברקים, השופרות והאדמה הרועדת, מה שמבהיל את עם ישראל יותר מכל, הוא קול ה' המדבר אליו ישירות, אשר קרא בפניו עד כה את עשרת הדברות. קול ה' כה הבהילם, עד שבני ישראל ביקשו ממושה שימשיך הוא להעביר את דברי העם (שמות כ, טו): "ויאמרו אל משה, דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות".

אך משה רבינו לא מוכן להעביר את הדברים במקום ה', מכיוון שיש חשיבות מיוחדת להתגלות האלוהית הישירה של קול ה' אל העם. במקום זאת אמר להם משה רבינו לא לפחד (שמות כ, טז): "ויאמר משה אל העם, אל תיראו, כי לבעבור נסות אתכם בא האלוהים, ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו". רק אז ניגש משה רבינו בחזרה אל ההר אל תוך הערפל. מיד לאחר ההתגלות האדירה הזו, עולה משה פעם נוספת אל ההר, שם ה' אומר למשה להודיע לכל בני ישראל, שהנה כעת, הכל ראו בעצמם כיצד ה' דיבר אל העם כולו מן השמים: (שמות כ, יח): "ויאמר ה' אל משה, כה תאמר אל בני ישראל, אתם ראיתם כי מן השמים דיברתי עמכם!"

בספר דברים (פרק ד) מתואר כיצד ראו העם את ההר בוער עד לב השמים, ואת עוצמת המעמד: "כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך, למן היום אשר ברא אלוהים אדם על הארץ, ולמקצה השמים ועד קצה השמים, הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו (!): השמע עם קול אלוהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי (!), או הניסה אלוהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות, באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם ה' אלוהיכם במצרים לעיניך (!): אתה הוצאת את קול ה' הוא האלוהים, אין עוד מלבדו, מן השמים השמייעך את קולו לייסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה, ודבריו שמעת מתוך האש, ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחרי ויוצאך בפניו בכוחו הגדל ממצרים גוים גדלים ועצמים ממך מפניך, להביאך לתת לך את ארצם נחלה כיום הזה, וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלוהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, ושמת את חוקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצווך היום, אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלוהיך נתן לך כל הימים".

קול אלוהים: אתם ראיתם כי מן השמים דיברתי עמכם! עוד לפני מעמד הר-סיני, נאמר במפורש שעם ישראל עתיד לשמוע במעמד הר-סיני את קול ה' מדבר למשה, והבוטח: "ישמע העם בדברי עמך", כי בזכות שישמעו את קול ה' מדבר אל משה, וזכרו לדורות שמושה רבינו הוא נביאו. כך נאמר בספר שמות (פרק יט, ט): "ויאמר ה' אל משה, הנה אנוכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם בך יאמינו לעולם". ואכן הבטחה זו מומשה, כפי שמסופר בפרק (שמות יט, טז): "ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר, ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר, וקול שופר חזק מאוד ויחרד כל העם אשר במחנה".

משה רבינו מוציא את עם ישראל מהמחנה לקראת ההר: (שמות יט, יז): "ויוצא משה את העם לקראת האלוהים מן המחנה, ויתייצבו בתחתית

"ויאמר ה' אל משה: לך אל העם, וקידשתם היום ומחר וכבסו שמלותם, והיו נכונים ליום השלישי, כי ביום השלישי יירד ה' לעיני כל העם על הר סיני" (שמות יט, יא).

במעמד הר-סיני נאמר דבר קשה ותמוה מאוד: "וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים" (שמות כ, יד). לא ברור אילו לפידים ראו בדיוק, אך לפחות אנו מבינים מהם לפידים, אותם אפשר לראות. אך כיצד נראים קולות?

מסופר שהמעמד היה כה מבהיל בעוצמתו, עד שעם ישראל פנה למשה רבינו בבקשה שה' יחדל להתגלות אליהם בצורה ישירה כל כך פן ימותו מעוצמתו "ויאמרו אל משה, דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות" (שמות כ, טו).

המעמד האלוהי מתואר כמשהו עוצמתי, ולא מוסבר במהותו הפנימית. רק החיצוניות של המעמד מתוארת כהר בוער באש וקולות שופר וברקים. דמיינו לעצמכם עם שלם יושב בתחתיתו של הר-געש בוער עד לב השמים, ולא נפגע. וזה רק היה המראה החיצוני של ההתגלות!

קשה לתאר התגלות אלוהית, ומן הסתם אף בלתי אפשרי, והתורה משתמשת בכוונה בדימויים שנוכל להבין. אנו רואים שגם כאשר משה רבינו מבקש לראות את "פניו" של הקב"ה, אין הוא מבקש לראות פנים כמו של אדם אחר, אלא (שמות לג, יז): "ויאמר (משה): הראיתי נא את כבודך". כשעל כך משיב לו הקב"ה: "אני אעביר כל טובי על פניך, וקראתיך בשם ה' לפניך... לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי... ושכותי כפי עלך עד עברי, והסירוני את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו". צורת הלשון חובנת בכוונה רעיונות מופשטים, גבוהים ונסתרים, כדי לציין שמדובר במושגים רוחניים שאין בהם תפיסה.

כאשר הקב"ה נגלה לזקני העם, התורה בכוונה משתמשת בביטויים גבוהים ומיוחדים כמו "לבנת הספיר" ו"עצם השמים" בכדי להבהיר לקוראים שהתגלות רוחנית לא ניתן לראות אלא רק להמשיל (שמות כד, ט): "ויעל משה ואהרון, נדב ונביהוא, ושבעים מזקני ישראל, ויראו את אלוהי ישראל, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, ועצם השמים לטוהר".

גם לעיני עם ישראל מתואר רק "כבוד ה'" בצורה של אש, כפי שנאמר (שמות כד, יז): "ומראה כבוד ה' כאשר אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל, ויבוא משה בתוך הענן ויעל אל ההר, ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה". לאחר אותה התגלות שהייתה למשה, נאמר כי קרן עור פניו עד כדי כך שפחדו לגשת אליו (שמות לד, לה): "יראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה, והשיב את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו". אין ספק שהתגלות אלוהית לעם שלם צריכה להיעשות בצורה עוצמתית שתותיר רושם אדיר על העם, ותסופר לדורות הבאים. אם ההתגלות הייתה רק מתארת דיבור רוחני של הקב"ה לשמות בני ישראל, לא היינו יכולים להמחיש את גדולו ועוצמתו של המפגש הישיר עם הקב"ה. ולכן מלבד הגילוי הרוחני, מתואר המעמד בצורה מרעישה ועוצמתית גם מבחינת פיזית - שאותה היה ניתן לראות ולהרגיש באמצעות החושים. ולכן, ההתגלות בהר הומחשה גם באמצעות רעידת אדמה, ברקים, אש, לפידים, וכל איתני הטבע בשיא עוצמתם.

(שמות יט, טז): "ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר, ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר, וקול שופר חזק מאוד, ויחרד כל העם אשר במחנה... והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש, ויעל עשנו כעשן הכבשן, ויחרד כל ההר מאוד, ויהי קול השופר הולך וחזק מאוד". ובהמשך (שמות כ, יד): "וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר, ואת ההר עשן, וירא העם וינגעו ויעמדו מרחוק".

ובספר דברים (פרק ד) מתואר כיצד ראו העם את ההר בוער עד לב השמים, ואת עוצמת המעמד: "כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך, למן היום אשר ברא אלוהים אדם על הארץ, ולמקצה השמים ועד קצה השמים, הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו (!): השמע עם קול אלוהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי (!), או הניסה אלוהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות, באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם ה' אלוהיכם במצרים לעיניך (!): אתה הוצאת את קול ה' הוא האלוהים, אין עוד מלבדו, מן השמים השמייעך את קולו לייסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה, ודבריו שמעת מתוך האש, ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחרי ויוצאך בפניו בכוחו הגדל ממצרים גוים גדלים ועצמים ממך מפניך, להביאך לתת לך את ארצם נחלה כיום הזה, וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלוהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, ושמת את חוקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצווך היום, אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלוהיך נתן לך כל הימים".

קול אלוהים: אתם ראיתם כי מן השמים דיברתי עמכם! עוד לפני מעמד הר-סיני, נאמר במפורש שעם ישראל עתיד לשמוע במעמד הר-סיני את קול ה' מדבר למשה, והבוטח: "ישמע העם בדברי עמך", כי בזכות שישמעו את קול ה' מדבר אל משה, וזכרו לדורות שמושה רבינו הוא נביאו. כך נאמר בספר שמות (פרק יט, ט): "ויאמר ה' אל משה, הנה אנוכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם בך יאמינו לעולם". ואכן הבטחה זו מומשה, כפי שמסופר בפרק (שמות יט, טז): "ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר, ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר, וקול שופר חזק מאוד ויחרד כל העם אשר במחנה". משה רבינו מוציא את עם ישראל מהמחנה לקראת ההר: (שמות יט, יז): "ויוצא משה את העם לקראת האלוהים מן המחנה, ויתייצבו בתחתית

השמים דיברתי עמכם, לא תעשו איתי אלוהי כסף ואלוהי זהב לא תעשו לכם".

נאסר על בני ישראל לעשות עבור ה' פסלים מכסף או זהב בכדי לייצגו - "לא תעשו איתי", שהרי ראו את ה' בהתגלות האלוהית הישירה ביותר

10. האם ישראל שמעו את כל עשרת הדיברות מפי הקב"ה?

הדברות בדבור אחד, מה שאי אפשר לאדם לומר כן. אם כן מה תלמוד לומר עוד אנכי ולא יהיה לך, שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו".

וכ"כ החזקוני (שם כ א) ובאר שמתחילה אמר ה' את כל הדברות יחד לישראל, אך כיוון שאמרם הכל יחד, לא הבינו, כי אין האוזן מסוגלת לשמוע כמה דברים יחד, ולכן חזר ופירט דבר אחר דבר, ואחר שני דברות אמרו ישראל למשה שאינם מסוגלים לשמוע, ומשם משה המשיך: "את כל הדברים האלה - פרש"י: מלמד שאמר הקדוש ברוך הוא את כל הדברות בדבור אחד, מה שאי אפשר לו לאדם לומר כן. אם כן מה תלמוד לומר עוד 'אנכי ולא יהיה לך'? מלמד שחזר ופירש כל דבור ודבור בפני עצמו. פי' א"כ שהקב"ה אמר כל עשרת הדיברות - מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך - כלומר מפני מה נשנו, ומשני - מלמד שחזר ופי' על כל דבור וכו', - כלומר בתחילה אמרן הקדוש ברוך הוא בבת אחת ובדבור אחד ולא הבינום ישראל, ומה שנשנו מלמד שחזר המפרש ופי' כל דבור ודבור בפני עצמו, כדי שיבינום ישראל. 'אנכי ולא יהיה לך' חזר ופי' הקדוש ברוך הוא, ולא היה להם יכולת לסבול ולשמוע מפיו יותר, כד"א דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות. וכן אמרו רבותינו: 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום. בא משה וחזר ופי' משם ואילך כל דבור ודבור בפני עצמו. ונראים הדברים, שהרי מליצת דברות 'אנכי ולא יהיה לך' משמע כאדם המדבר על עצמו, והשאר כאדם המדבר על אחרים. כדכתיב לא תשא את שם ה' אלוהיך, ולא כתיב את שמי. כי ששת ימים עשה ה' ולא כתיב עשיתי וכן השאר. ומה שפרש"י מלמד שחזר ופי' קאי אהקב"ה וקאי אמשה פי' כל אחד ואחד חזר ופירש חלקו מהדברות כמו שפי"י.

וכ"כ הר"ן בדרשותיו, דרוש חמישי, והוסיף ובאר שבשני הדברות הראשונים הגיעו ישראל למדרגת נבואתו של משה רבנו וקיבלו את הנבואה בדרגה הגבוהה ביותר. ואף שלא היו ראויים לכך מצד מדרגתם, עשה ה' שיקבלו את הנבואה בעצמם ולא דרך תיווך של משה, כדי שאם בעתיד יקום נביא ויסען שצריך לעבוד ע"ז, ותכחש נבואתו לא מול עדותם של כל ישראל ששמעו את ה' בעצמו מזהיר על כך: "וכן מצינו במעמד הר סיני שזכו כל ישראל להשגה עצומה, עד שבשתי הדברות הראשונות לא הוצרכו שיגיד משה אליהם, כי הם השיגו כמו שהשיגו משה, שכן אמר במכות: דרש רבי שמלאי - שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לגימטריה בסני, אמר רב הונא: מאי קרא? - 'תורה צוה לנו משה', 'תורה בגימטריה הכי הו, תורה שית מאה וחד סר הווין, 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום. כבר ביארו שאלו השני המאמרים השיגו אותן כל ישראל בבירור בלא חידה, וזו באמת מדרגה גדולה נביאים שתהא נבואתם מבוארת, כאשר העיד השם יתברך על אדון כל הנביאים ומראה ולא בחידות.

ועם היות שלא היו כלל ישראל שלמי החכמה והמידות, השיגו עתה כל ישראל זאת ההשגה לקיום התורה, שאילו לא השיגו הם בנבואה, הלא כאשר יגיד משה להם מה שצווה מאתו יתברך, לא הייתה האמונה שלמה במשה, כי לא אימת דבריו אלא כפי מה שראינו באותותיו, ואם יקום נביא אחד וינגד דבריו וייתן אות או מופת, היינו צריכים להעריך אותות משה עם אותותיו, ותהיה התורה בספק. אבל עכשיו שראינו בעינינו השגת משה, וכי השגנו אנחנו עמו, ונתבררה אצלנו השגתו והשגתו, אין אנו צריכים לנבואתו אות או מופת. וכיון שנתבררה לנו נבואתו שהיא אמת, ושואה נתנבא שזאת התורה לא תשתנה לעולם, לא נביט לדברי המדבר בהפך, שכבר נתברר לנו ביאור שלם שהוא משקר ומתנבא מה שלא שמע. ולכן בהיות יסוד תורתנו השגה עצומה שהשיגו אבותינו, היה רצון השם יתברך שיזכו כולם לאותה מדרגה במעמד ההוא, אף על פי שהיו שם הרבה שלא היו ראויים אליה".

כיוצא בזה כתב רבי אליהו מזרחי (במדבר טו כב): "אשר דבר ה' אל משה 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום. 'אחת דבר אלוהים שתיים זו שמעתי'. בפרק שני דהוריות: 'דבי רבי ישמעאל תנא: 'וכי תשגו ולא תעשו' בעבודה זרה הכתוב מדבר, דאמר קרא 'אשר דבר ה' אל משה', וכתב 'את כל אשר צווה ה' אליכם ביד משה', איזו היא מצוה שהיא בדבור הקדוש ברוך הוא וצווה ע"י משה? הוי אומר - זו עבודה זרה. דתנא דבי רבי ישמעאל: 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום. ופרש"י ז"ל: "כתב 'את כל אשר צווה ה' אליכם ביד משה', דמשמע שצווה על ידי משה, וכתב 'את כל אשר דבר ה', דמשמע שהייתה בדבור של הקדוש ברוך הוא, כלומר ששמעו ישראל מפיו, כשדבר למשה. איזו היא מצוה שהייתה בדבורו של הקדוש ברוך הוא, והייתה גם על ידי משה, הוי אומר זו עבודה זרה דאנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום, דהיינו ששמעו אותם בדבורו של הקדוש ברוך הוא וגם צווה בה על ידי משה במקומות הרבה, כגון 'לא תשתחוה לאל אחר', דלא שמעו אותו אלא מפי משה".

ומה שאמר "אחת דבר אלוהים שתיים זו שמעתי", נראה לי שכונת הרב בזה להביא ראיה לדברי רז"ל במה שאמרו: 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום, דמקרא ד"אחת דבר אלוהים שתיים זו שמעתי" משמע שאמרו דבור שדבר אלוהים במעמד הר סיני, דכתיב 'וידבר אלוהים את כל הדברים האלה לאמר', שבו נכללו כל הדברות, כמו שדרשו רז"ל שאמרן כלן בדבור אחד, לא שמענו מהם רק השתיים, שהם 'אנכי ולא יהיה לך', אבל השאר מפי משה רבינו שמענום ולא מפי הגבורה, דכתיב: 'דבר אתה עמו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות'".

בספר הליקוטים לרבנו הארי ז"ל (תהלים סב ד"ה) כתב: 'אחת', כתוב שישראל שמעו מפי ה' את כל עשרת הדיברות בבת אחת, ואחר כך בפירוט

במספר מקומות בתורה מבואר שכל עשרת הדיברות נאמרו לישראל, ורק לאחר מעמד הר סיני ביקשו ישראל ממה שהיא צווה להם את המצוות במקום ה', כדי שלא ימותו משמיעת "קול אלוהים חיים מדבר מתוך האש". בפרשת השבוע נאמר: "ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו פן נמות. ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלוהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. ויעמוד העם מרחוק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלוהים" (כ טו יח) מהפסוקים מבואר לאחר תיאור ציווי עשרת הדיברות, מסופר שבקבות הקולות והמראות המייראים שליוו את מעמד הר סיני, התרחקו עם ישראל מהר סיני, וביקשו ממה שמעתה הוא ידבר עימם ולא ה'. משה הרגיע אותם שלא ימותו אלא הם יתמלאו יראת ה' מהמעמד, אך נעתר לבקשתם ונכנס אל הערפל שעתה את הר סיני כדי לשמוע את דברי ה' ולמסור לעם. ומבואר מכך שבקשת העם שמשה ידבר עימם ולא ה', הייתה לאחר סיום מעמד הר סיני ולא במהלכו.

בפרשת ואתחנן משה מזכיר לישראל את מעמד הר סיני ומצווה אותם לזכור אותן תמיד ולהזהר לא לשכוח אותן. בתוך הדברים משה אומר לישראל שה' אמר להם את "עשרת הדברים", ומבואר שה' אמר לישראל את כל העשרה: "רק הישמר לך ושמור נפשך מאוד... יום אשר עמדת לפני ה' אלוהיך בחורב... ותקרבון ותעמוד תחת ההר וההר בוער באש... ויגד לכם את בריתו אשר ציווה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים" (דברים ד ט ג). בהמשך הפרשה (פרק ה), לאחר פירוט עשרת הדיברות, כתוב: "אתן האלהים דבר ה'... קול גדול ולא יסף", ולאחר מכן מסופר שעם ישראל פנו אל משה וביקשו שהוא זה שידבר עימם ולא ה', ומשה מסר להם שה' נעתר לבקשתם. וגם מכאן מבואר שרק לאחר שנאמרו עשרת הדיברות לישראל, הם פנו אל משה בבקשה שהוא זה שיצווה אותם: "את הדברים האלה דבר ה' אל כל הקהלם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף ויכתבם על שני לוחות אבנים וייתנם אלי... ועתה למה נמות כי תאכילנו האש הגדולה הזאת אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלוהינו עוד ומתנו... קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלוהינו ואת דבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלוהינו..."

בגמרא במסכת מכות (דף כו ע"ב) מובאים דברי רב המנונא, שלמד מהגימטריה של המילה 'תורה' (=611) אשר בפסוק 'תורה צווה לנו משה', ששני הדברות הראשונים שנאמרו לישראל בסני, נאמרו ישירות על ידי ה', ולכן משה לא היה צריך למסור אותן לישראל: "אמר רב המנונא: מאי קרא? 'תורה צווה לנו משה מורשה' 'תורה בגימטריה שית מאה וחד סרי הוי' 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום".

וכיוצא בזה דורשת הגמרא במסכת הוריות (דף ח ע"א): "דבי רבי תנא, אמר קרא: 'אשר דבר ה' אל משה', וכתב: 'אשר צווה ה' אליכם ביד משה', איזו היא מצוה שהיא בדיבורו של הקדוש ברוך הוא, וצווה על ידי משה? הוי אומר: זו עבודת כוכבים, דתנא רבי ישמעאל: 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום".

מדרש זה מובא גם בפסיקתא זוטרתא (שמות יתרו כ) דכתיב: "אלו עשרת הדברות (החרוטות על לוחות האבנים, אבנים ספיר), היו, והמכתב מכתב אלוהים היה. מאין אותיות של עשרת הדברות הם שש מאות ושלש עשרה, כנגד שש מאות ושלש עשרה מצות, שנתנו לנו על ידי משה רבינו? שנאמר: 'תורה צווה לנו משה' - תורה תרי"א, ואנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום".

במדרש שיר השירים רבה (פרשה א) מובאת מחלוקת בין חכמים לרבי יהושע בן לוי, כאשר לדעת חכמים כל עשרת הדיברות נאמרו על ידי ה' לישראל, ואילו לדעת רבי יהושע בן לוי רק שני הדברות הראשונים נאמרו על ידי ה', ואת השאר שמעו מפי משה. ומבאר שעל אף שהפסוק 'דבר אתה עמנו ונשמעה' כתוב רק לאחר כל עשרת הדיברות, 'אין מוקדם ומאוחר בתורה'. עוד מובא שם שגם דעת רבי עזריה ורבי יהודה בר סימון כדעת רבי יהושע בן לוי: "דבר אחר: 'יפן תשכח את הדברים' - שני דבורים שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא, רבי יהושע בן לוי אמר: עומין דרבנין - אחר כל הדברות כתיב 'דבר אתה עמנו ונשמעה'. מה עבד לה רבי יהושע בן לוי? פליג, שאין מוקדם ומאוחר בתורה. או אינו מדבר 'דבר אתה עמנו ונשמעה' אלא אחר שנים ושלשה דברות: 'ר' עזריה ורבי יהודה ברבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי תפיסו שטיתה, אמרי: תוב, 'תורה צווה לנו משה' כל התורה כולה שש מאות ושלש עשרה מצות הוי, בגימטריה 'תורה' עולה שש מאות ואחת עשרה מצות דבר עמנו משה, ברם 'אנכי ולא יהיה לך' לא שמענו מפי משה אלא מפי הקדוש ברוך הוא".

רש"י על שמות יט, יט, מביא את דרשת חז"ל במסכת מכות, ומבין ממנה שאת שאר הדיברות אכן לא שמעו ישראל ישירות מה': "משה ידבר - כשהיה משה מדבר ומשמיע הדיברות לישראל, שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא 'אנכי ולא יהיה לך', והקב"ה מיסיעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע".

אמנם בהמשך (שם כ, א) מביא רש"י את מדרש מכללתא דרבי ישמעאל שעשרת הדיברות נאמרו לישראל על ידי ה' בבת אחת, ואחר כך פורשו אחד אחד. ואם כן מבואר שגם לדעת רש"י, ישראל שמעו את כל הדיברות מאת ה' בבת אחת, אלא שלאחר מכן שמעו שוב שניים מפי ה' ואת השאר מפי משה: "את כל הדברים האלה - מלמד שאמר הקדוש ברוך הוא עשרת

יהיה לך' מפי הגבורה שמענו, וזהו 'ישקני מנשיקות פיהו' – מיעוט רבים שנים. והם הבי' דברות. ולפי שלא יכלו לסבול, אמרו למשה: רצוננו לראות מלכנו ולשמעו מפיו. ואחר שלא שאין בהם כח כמשה רבנו עליו השלום, אמרו: דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלוהים וכו'.

דעת הרמב"ם שגם את שני הדיברות הראשונים לא שמעו ישראל מה' ישירות אלא רק את קול ה'

הרמב"ם במורה נבוכים (ב לג) מבאר שישראל לא הגיעו לדרגת משה רבנו לשמוע בעצמם את דברי ה' כפי ששמע הוא, אלא בשני הדיברות הראשונים שמעו את קול ה', כלומר דיבור בלתי מובן להם, בלא הבדל מילים, אלא קול אחד רציף של כל מילות שני הדיברות הראשונים, ומשה באר להם את דברי ה' בחילוק המילים. ובשמונה הדיברות הנוספים משה עלה שנית להר סיני לשמוע מה' אותם, ואז ירד ואמר אותם לישראל, ובלשונו של הרמב"ם: "יתבאר לי שבמעמד הר סיני ולא היה המגיע למשה מגיע לכל ישראל, אבל הדבור למשה לבדו ע"ה, ולזה בא ספור עשרת הדיברות כלו ספור היחיד הנפרד, והוא עליו השלום ירד לתחתית ההר ויגד לבני אדם מה ששמע, אמרה התורה: 'אנכי עומד בין ה' ובניכם', ואמר ג"כ: 'משה ידבר והאלוהים יענו בקול'. ובביאור אמרו במכילתא, כי כל דבור ודבור היה משיבו להם כמו ששמע, וכתוב בתורה גם כן 'בעבור ישמע העם בדברי וגו'', מורה כי הדבור היה לו, והם ישמעו הקול ההוא העצום לא הבדל הדיברות. ועל שמע הקול ההוא העצום אמר 'כשמעכם את הקול', ואמר 'קול דברים אתם שומעים', ולא אמר 'דברים אתם שומעים', וכל מה שבא משמע הדיברות, אמנם הנרצה בו שמע הקול, ומשה הוא אשר ישמע הדיברות ויספרם להם, זהו הנראה מן התורה ומרוב דברי החז"ל, אלא שיש להם גם כן מאמר כתוב בהרבה מקומות מן המדרשות והוא בתלמוד גם כן, והוא אמרם 'אנכי וילא יהיה לך' מפי הגבורה שמעו, רוצים בזה שהם הגיעו אליהם כמו שהגיעו למרע"ה, ולא היה מרע"ה מגיעם אליהם, וזה ששתי אלו השורשים, ר"ל מציאות האל יתברך, והיותו אחד, אמנם יושג בעיון

הסברים שכל עשרת הדיברות נאמרו על ידי הקב"ה

העם הקול והדבור שיהיה עמך, וכן אמרו רז"ל: "אנכי ולא יהיה לך" מפי הגבורה שמענו. וזהו ההבדל שבין משה לישראל – ישראל שומעין קול דברים ומשה שומע דברים, ועל כן היה משה משמיע להם בהבדל אותיות, ממה שכתוב: "אנכי עומד בין ה' ובניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה'", כלומר שתי דברות ראשונות שהשגתם ממנו ולא שמעתם אותם בהבדל אותיות... ואחר ששמעו הקול בשתיים ראשונות שם פרחו נשמתם כעניין שכתוב: "נפשי יצאה בדברו", והיו חושבים שיוסיפו עוד לשמוע הקול ופחדו מאד ואמרו למשה: "ועתה למה נמות" וגו', "קרב אתה ושמע" וגו' "דבר אתה עמנו ונשמעה" וגו', ומשה היה שומע כל הדיברות אלא אחת ומשמיע להם. וזהו שכתוב: "משה ידבר והאלוהים יענו בקול". נמצאת למד כי שתיים ראשונות ישראל שמעו הקול כמשה, אלא שישראל שמעוהו בלא הבדל אותיות ומשה בהבדל אותיות, אמנם הדיברות הנשארות לא שמעו כלל מפי ה' והיו להם מקובלות מצד נבואתו של משה כמו שאר המצוות, וכן אמרו בתחילת שיר השירים רבה: "תורה צוה לנו משה", מצות כמניין תורה", "אנכי ולא יהיה לך" מפי הגבורה שמעו, שהרי בשמיעת קול אחד השיגו שתי הדיברות וזהו שכתוב: "אחת דבר אלוהים שתיים זו שמעתי". זו היא דעת הרב המורה ז"ל.

אבל דעת הרמב"ם ז"ל כי כל עשרת הדיברות שמעו ישראל מפי ה', וזה טעם: "וידבר אלוהים את כל הדיברות האלה", וכן הזכיר משה במשנה תורה: "את הדיברות האלה דבר ה' אל כל קהלכם", וכתב: "ויכתבם על שני לוחות אבנים", ולמדנו כי כאשר אמר אל "יכל קהלכם" כי כתבם על הלוחות. ומה שאמרו רז"ל: "אנכי ולא יהיה לך" מפי הגבורה שמעו, שהמובן ממנו ששאר דברות לא שמעו מפי הגבורה, הוא כי מלת שמעום כוללת שמיעת און ממה שכתוב: "אזן שומעת תוכחת חיים", וכוללת הבנת הלב, ממה שכתוב: "לב שמע", ולא הייתה לישראל שמיעה והבנה מפי הגבורה כי אם בשתיים ראשונות, והשאר שמעו מפי ה' אבל לא הבינו אותם, ולכך הוצרך משה להבינם להם, הוא שאמר: "אנכי עומד בין ה' ובניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה'", וזהו באור הכתוב: "משה ידבר והאלוהים יענו בקול", כלומר מה שהאלוהים יענו בקול משה ידבר לישראל, ולשון עניה זו התחלה כלשון: "ויען איוב", עניה שהקדים הדבור, כך כתב הוא ז"ל הדיברות.

הסברים שמת על עשרת הדיברות שמעו ישראל מה', אך מדבר שלישי ה' פנה אל משה

דבר ה' אלקים בהר מתוך האש ביום הקהל וייתנם ה' אלי. שידמה מכל זה מפורש שכל עשרת הדיברות שנכתבו בלוחות נאמרו לכלל ישראל, ואיך יאמרו הם כי 'אנכי ולא יהיה לך' שמעו מפי הגבורה ולא זולתם מן הדיברות?

ואמנם הפרש שבין 'אנכי ולא יהיה לך' לזולתם משאר הדיברות, הוא כי 'אנכי ולא יהיה לך' שמעו ישראל מפי השם מבלי אמצעות משה, ועל כן באו כלם בלשון מדבר בעדו, 'אנכי ה' אלוהיך', 'לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני', 'כי אנכי ה' אלוהיך אל קנאי', 'לאוהבי ולשומרי מצותי'; אבל מדובר 'לא תשא' ואילך – הכל בא בלשון נסתר, בכל הדיברות אשר היה משה מדבר אליהם מפי השם, אמר 'לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא, כי לא ינקה ה' את אשר יישא את שמו לשווא'. ולא אמר 'ולא אנקה', ויישא את שמי'. וכן אמר 'כי ששתי ימים עשה ה'', וינח ביום השביעי', 'על כן ברח ה' את יום השבת', ולא אמר 'עשיתי' 'ברכתי' 'קדשתי', וכן כולם. וזה יורה על ההבדל שיש בין 'אנכי ולא יהיה לך' לזולתם מן הדיברות, כי 'אנכי ולא יהיה לך' שמעו מפי השם מבלי אמצעות משה, ושאר הדיברות היו שומעים את הקול ואומר אותם למשה, ומשה חוזר ומבאר אותם להם, ועל כן באו בלשון נסתר כמו שאמרנו.

רק את שני הדיברות הראשונים: "אחת דיבר אלוהים, שתיים זו שמענו וכו'. פ", 'הקב"ה דבר כל העשר דברות בדיבור אחד, מה שאין כן כח בבשר ודם, וזהו יודבר אלוהים את כל הדיברות האלה לאמר', כלומר כאחד ובדיבור אחד. אבל ישראל לא שמעו באזניהם כי אם שתי דברות לבד, שהם 'אנכי ולא יהיה לך', וזהו שתיים זו שמענו וכו'. וזה מה שאמרו רז"ל 'אנכי וילא

הרמב"ם (שמות כ ז) מביא את קושיית הראב"ע על דרשת חז"ל, ומיישב שישראל אכן שמעו את כל עשרת הדיברות מפי ה', אלא שאת השניים הראשונים הבינו מה' עצמו, כדי שאת שתי המצוות העיקריות בתורה ישמעו מפי ה' עצמו כנביאים, ואת שאר הדיברות שמעו מה' אך לא הבינו, ומשה היה צריך לבאר להם ובלשונו של הרמב"ם: "והנה לשון הכתוב הזה 'את שם ה' אלוהיך', כאלו משה ידבר, וכן בכל הדיברות אחרי כן, ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר אנכי, אשר הוצאתיך, על פני, כי אנכי, לאוהבי ולשומרי מצותי. ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל: 'אנכי וילא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו, שהם עיקר הכל. ורבי אברהם הקשה, כי הכתוב אמר: "וידבר אלוהים את כל הדיברות האלה", ומפורש מזה 'את הדיברות האלה דבר ה' אל כל קהלכם', ושם כתוב עוד 'ויכתבם על שני לוחות אבנים', כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות. ואני אפרש לך קבלת רבותינו: בוודאי שכל עשרת הדיברות שמעו מפי ישראל מפי אלוהים, כפשוטו של כתוב. אבל בשני הדיברות הראשונות היו שומעים הדבור ומבינים אותו ממנו כמנהג יבין אותם משה, ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו, כמו שהזכרתי. ומכאן ואילך בשאר הדיברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו, ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממש. וכך הם מפרשים משה ידבר והאלוהים יענו בקול. ועל כן היו בהם דברי ה' עם משה שיאמר להם כן. והכוונה הייתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה' ובאיסור ע"ז, כאשר פירשתי, לפי שהם העיקר לכל התורה והמצוות, כמו שאמר הקהל לי את השם ואשמיע את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים. אבל בשאר הדיברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמיעתם קול הדיברות, ובשאר המצוות יאמינו במשה בכל".

רבינו בחיי (שמות כ א) מביא את מחלוקת הרמב"ם והרמב"ם, ונשמע מדבריו שנוטה לדעת הרמב"ם: "ודע כי דעת הרמב"ם ז"ל במעמד הר סיני בפרק ל"ג מן החלק השני מספרו, שהקול העצום ששמעו ישראל היה נברא, ושמעוהו בלא הבדל אותיות, ולא שמעוהו כי אם פעם אחת וזה בשתי דברות ראשונות, ועל זה אמרה תורה: "קול גדול ולא יסף", וכתב: "כשמעכם את הקול", וכתב: "קול דברים אתם שומעים", "קול דברים", ולא דברים, וזהו שכתוב: "בעבור ישמע העם בדברי עמך", באורו ישמע

רבי יוסף אלבו בספר העיקרים (ג יח) מבאר שאת שני הדיברות הראשונים שמעו ישראל ישירות מה', ואת שמונת הדיברות האחרים שמעו את ה' אומר אותם למשה, ומשה צוה אותם להם. וזאת משום שה' רצה שישראל ישמעו את שני הדיברות הראשונים מפי ה' עצמו, וכך גם אם יבוא נביא ויאמר להם לעבוד עבודה זרה – לא ישמעו לו, כי הם עצמם שמעו מה' שהוא אלוהיהם, ודברו דוחה דברי כל נביא שיבוא להכחיש זאת. אך את שאר המצוות, ששמעו ישראל ממש, יכול נביא אחר בעתיד לסתור כהוראת שעה ובלשונו של בעל ספר העיקרים: "ואולם הנאמר לאדם על פי נביא כבר אפשר שיבא לו על פי נביא צווי הפני לראשון. ולזה רצה השם יתברך שישמעו כל ישראל מפיו עשרת הדיברות, כדי שלא יהיה כח ביד שום נביא לבטלם לא כלם ולא מקצתם, כמו שהעיד הכתוב על זה בפירוש ואמר: את הדיברות האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר וגו', ויכתבם על שני לוחות אבנים וייתנם אלי.

אבל מה שצריך עיון בזה הוא מה שנמצא לרבותינו ז"ל בסוף מכות, שאמרו 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמעו. והוא דבר של תימה, שהרי הכתוב ואמר 'וייתן ה' אלי את שני הלוחות האבנים כתובים באצבע אלוהים, ועליהם ככל הדיברות אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל', וכתוב גם כן 'ויכתבם על הלוחות כמכתב הראשון את עשרת הדיברות אשר

יאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענוס'. ואמשיל לך משל, שכאשר מלך עצום ונורא יצווה לאדם לאמר: עשה כך וכך, אין ספק שהאיש הוא מגודל מוראו יהיה חרד ונרתע לאחוריו, אבל אם המלך ההוא יאמר למשנה שלו: אמור לפלוני שיעשה כך וכך, עם היות שהפלוני ההוא שומע דברי המלך הנורא ההוא מאחורי הגדר, ושמצוותו למשנה היא עליו, עם כל זה כיון שדברו הוא עם משנה ולא עמו, לנוכח לא תמשך לו כל כך מורא וחרדה.

והנה העניין היה שתחלה השמיים הקול העצום והנורא ההוא, עד שיתפרסם להם שאי אפשר לקול אשר כזה להיות נמשך משום נבוא, אמר הנבאים, ולכן אמרו 'את קולו שמענו', שלא יתכן שיאמר האדם 'קולו של ראובן שמעתי', אם לא היה מכיר בקולו קודם לכן. ולפיכך השמיים קול הברה לבד, כדי שיכירו את קולו היותו באותו ההפלה מן העוצם, ואחר כך בחיתוך דברים אות באמר להם לנוכח, לא על ידי משה, השני דברות, דהיינו 'יאנכי' ו'לא יהיה לך', וזהו שאמר רז"ל 'מפי הגבורה שמענוס', רוצה לומר פה אל פה לנוכח. וכאשר אמרו 'דבר אתה עמנו ונשמעה', הנה אמר הקב"ה למשה הדברות האחרות, והם שומעים כל עשרת הדברות בחיתוך הדברים ברורים מפי של הקב"ה, אבל השמונה לא היה מדבר עמהם לנוכח, וזהו שנאמר כאן 'למען ישמע העם בדברי עמך', שהכוונה לומר שכשאדבר עמך והם ישמעו הדברים, לא יחרדו, אבל ישמעו היטב כיון שאני מדבר עמך, באופן שהדבר באמצעות משה היה כדי שישמעו הדברים מפי של הקב"ה יותר בביאור, בלתי מבוכה מחמת היראה. וזהו שנאמר 'גם בך יאמינו', שכאשר ישמעו שאני אומר לך, ואתר ציר נאמן אומר להם הדברים כפי מה שאני אומרם לך, יכירו באמנותך, אחרי ששמעו ממש הדברים מפי יתברך כשידבר עם משה. וזהו שאמר במכילתא: 'כל דבור ודבור היה משיבו להם, שרוצה לומר – עם היות שהם כבר היו שומעים הדבור מפי של הקב"ה שהיה אומר למשה, כבר היה משיבו להם שנים. כי לא יכול לומר 'משיבו' אם לא שמעו הדבור קודם. ובדרכנו זה, יצדק מה שנאמר 'עשרת הדברים אשר דבר ה' אליכם מתוך האש', שכל עשרת הדברות שמעו באופן שקודם לכן השמיים קול עצום ונורא, כדי שיכירו את קולו כאשר ישמעו הדברים, ואח"כ דבר עמהם לנוכח השתי דברות, שעליהם נאמר 'פנים בפנים דבר ה' עמכם' רוצה לומר לנכח לכם ממש דבר, והשמונה הנה מדבר נגד משה שיאמר להם, ועל זה נאמר 'יאנכי עומד בין ה' וביניכם', כי לא היה שם רק עמידה ביניהם שלא יהיו הדברים לנכח להם, אבל היו שומעים כולם.

והביאו באר שבע (לרבי יששכר בער איילנבורג, נולד בשנת ה'ש"י) בגמרא במסכת הוריות (דף ח ע"א) וז"ל: "הגה"ה. 'יאנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענוס. יצא לו כיון שהן נאמרין בלשון מדבר בעדו, משמע שהמדבר היה השם בעצמו ובכבודו, והשאר נאמרין בלשון נסתר, משמע ששמעו מפי משה. אבל קשה, שהרי כתיב: עשרת הדברים אשר דבר ה' אליכם מתוך האש, הרי משמע שכל עשרת הדברות שמעו מפי הגבורה. וראיתי פירושים שונים ליישב מאמר זה, והמחזור בעיני הוא מה שפירש הגאון מהר"ם אליעזר אשכנזי ז"ל במעשי ה' (ח"ב, מעשי תורה פ"ו), וז"ל: ודאי שכל עשרת הדברות כולם שמעו הדברים ממש מפיו (של הקדוש ברוך הוא) אות באות, ויתיישבו כל הכתובים וגם מאמרם ז"ל שאמרו 'יאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענוס. ואמשיל לך משל... עכ"ל.

גם הרש"ר הירש מבאר שעם ישראל שמעו מפי ה' את שני הדברות הראשונים בצורה ישירה, אך אז ראו שאין בידם כח לשמוע את קול ה' במישרין, וביקשו משה שה' יצווה אותם את שאר הדברות ויצווה אותם להם. ולכן מהדיבר השלישי ועד העשירי הם שמעו את ה' מצווה את משה לומר להם:

"בספרי אמרו ש'אשר – דבר ה' אל – משה" איננו משפט זיקה אל "את כל – המצות האלה", אלא "אשר – דבר ה' אל – משה" מצטרף לאמור בהמשך: "את כל – אשר צווה" וגו', "מן – היום אשר צווה" וגו', וצירוף כל הביטויים האלה מהווה את התוכן הממצה של "כל – המצות האלה". שכן בניגוד אל "אשר צווה ה' אליכם ביד – משה" הרי פירוש "אשר – דבר ה' אל – משה" איננו: מאמרי ה' שנמסרו לנו על ידי משה, אלא זה פירוש הביטוי: דברים שנודעו לנו כמצוות – מיד כאשר ה' אמר אותם אל משה. הרי אלו שני הדיברות הראשונים – עשרת הדיברות – אנכי ולא יהיה לך – ש"מפי הגבורה שמענוס". שני הדיברות האלה נאמרו בפנייה ישירה אל כל נפש בישראל – "יאנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך", "לא יהיה לך וגו' על – פני" וגו' – וכל אדם מישראל שמע אותם במישרין. ואילו בשאר הדיברות ה' מדבר על עצמו בגוף נסתר; נמצא שהוא אומר אותם למשה בלשון – שכן יחזור עליהם משה בפני העם. בשני הדיברות הראשונים נודע לנו כי ישראליים אלהים את – האדם וח"ו; בשאר הדיברות נודע לנו שה' בחר במשה כמתווך שידוע לנו את מצותיו. ואף על פי שנאמר "את – הדברים האלה דבר ה' אל – כל – קהלכם" – ומכאן ששמענו בסיני את כל עשרת הדיברות – הרי רק שני הדיברות הראשונים נאמרו בפנייה ישירה אל העם; ולפיכך רק הם התגברו על העם בכח עז עד שלא היה יכול לעמוד בעוצמת פנייתו הישירה של ה'; ולפיכך ביקש העם את תיווכו של משה לכל המשך מתוך התורה (דברים ה, יט – כד; ראה באר שבע להוריות ח ע"א). לפי זה, הרי "אשר – דבר ה' אל – משה" כולל רק את "יאנכי" ו"לא יהיה לך", שנתקבלו במישרין מפי ה', ואילו "את כל" וגו' "ביד – משה" כולל את שאר הדיברות ואת שאר כל המצוות שנמסרו לנו על ידי משה בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה; ו"מן – היום" וגו' כולל את כל מה שה' אמר עבורנו לאדם, לנת, לאבות ולבנים – לפני זמן משה ולאחריה.

הסברים שה' אמר את כל עשרת הדברות לישראל בבת אחת, ואז חזר על שני הדברות הראשונים בעצמו ומשה השלים את שאר השמונה בשלייה במסכת שבועות פרק תורה אור (קצד – קצו) מביא את דעת הרמב"ם וכותב שרבים חלקו עליו, וגם השלייה עצמו חולק עליו, וסובר שישראל שמעו את כל עשרת הדברות מפי ה', כיוון שעשרת הדברות כוללות בתמצית את כל תרי"ג המצוות, ורצה ה' שישראל ישמעו מפיו עצמו את כל

ולא אמרו 'יאנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענוס, כלומר כפי שתי אלו הדברות אחר שארם השם יתברך בעצמו לישראל פנים בפנים בלי אמצעות משה, אין כח ביד שום נביא לומר דבר כנגדם, ולא להחלישם בשום ענין, ואפילו בהוראת שעה. ולזה אמרו: 'מפי הגבורה שמענוס', ולא אמרו 'מפי הקדוש ברוך הוא שמענוס', כאלו בארו שהנאמר על פי נביא יש כח ביד נביא לבטלו אם בהוראת שעה ואם לפי מה שיהיה העניין נותן, כירמה שבטל מנין החדשים מניסן. אבל הנאמר לאדם על פי השם בלי אמצעות נביא, אין כח ביד נביא לבטלו ואפילו בהוראת שעה. וזהו שאמר, שהנביא הואר לעבוד עבודה זרה אפילו לשעה – אין שומעין לו. אבל אם יאמר שנחלל שבת או שנעבור על אחת מן המצוות בהוראת שעה או בעניין שלא יהרוס שרשי הדת – ראוי שנשמע לו, משום שנאמר: 'אליו תשמעו'. ואם יאמר 'השם צונו שתתפללו לכוכב פלוני או למלאך פלוני להיות אמצעי בינו וביניכם' – לא נאבה לו ולא נשמע אליו, לפי שזה כנגד 'יאנכי' ו'לא יהיה לך' שמענוס מפי הגבורה. ואי אפשר לשום נביא לשמוע אל נביא אחר לבטל מה שמעו הוא בעצמו מפי השם, כמו שבארנו בתחילת זה הפרק.

וכן כתב בשו"ת הרדב"ז (ב תת"ז) וז"ל: "ולענין אשר שאלת עלה הדא דאמרין 'יאנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענוס, אם היא שמיעה ממש, וא"כ תהיה מעלת כולם כמעלת מרעה, והוא דבר מתמה שהיה המון העם יגיעו למדרגה זו שלא הגיעו אליה שאר הנביאים. ואם העניין הוא שהדיבר היה למשה, וישראל שומעין, פשט הכתובים מורים הפך זה, דכתיב: 'פנים בפנים דבר ה' עמכם בה', כמו שנאמר במשה 'ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וגומר.

תשובה: דברי הרמב"ם ז"ל פ"ח מטין כפי זה אחרון אשר כתבת, וק"ל. אם כן מה הפרש בין שתי הדברות לשאר הדברות? שהרי בכלם כתיב 'יאנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה'"; ותו, ד'פנים בפנים' לא משמע הכי, כאשר כתבת. אלא הנכון בזה דכל הקהל שמעו מפי הגבורה 'יאנכי' ו'לא יהיה לך', ולא שהגיעו כולם למדרגת מרעה, אלא לפי שעה זכו למדרגה זו כמו שמצינו כמה בני אדם זוכין לראיית המלאכים אעפ"י שלא הגיעו למדרגת הנבואה, והיא נקראת 'גלוי עיניים' אצל בעלי הסוד. כן העניין הזה, אעפ"י שלא היו נביאים כמשה, זכו לשמוע 'יאנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה כאשר זכו לראיית הקולות אשר אינו בשכל האנושי לראות את השמע, שהקול היוצא היה מצטייר באוויר עד שרואים אותו בעין, וכן היה שומעין הדבור יוצא מפי הגבורה אעפ"י שלא הגיעו למדרגת הנבואה כמשה. וכן מוכיח הכתוב 'דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות', משמע שדבר עמהם היה כוללת הדברים – 'יאנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמענוס מדבר עמהם, והבינו אותם מפי הגבורה, והגיעו למדרגת הנבואה, ושאר הדברות שמעו שהוא מדבר עם משה, ומשה מדבר אליהם ומבאר להם כל דבור ודבור, ובהו יתיישבו הכתובים. הנל"ד כתבתי".

רבנו אליעזר אשכנזי שפרו מעשי ה' יתרו, חולק על הרמב"ם, ומבאר שבתחילה ה' השמיע לישראל את קולו כדי שיכירו שזהו קול ה' ויתרגלו בו. אחר כך אמר להם את שני הדברות הראשונים ישירות, בגוף ראשון, אך הם לא יכלו לעמוד בחדה וביראה שה' פונה אליהם ישירות, וביקשו משה שמכאן ואילך הוא יצווה אותם. ולכן את שמונה הדברות הנוספים אמר ה' למשה – וישראל שמעו את קולו – ואחר כך משה אמר אותם לישראל: "ובענין אומר: הנה אנכי בא אליך בעב העת, בעבור ישמע העם בדברי עמך, כתב הרמב"ם ז"ל ספר המורה (ח"ב פ"ג) לענין מעמד הר סיני כי הדבור היה מגיע למשה לבדו, והרבה לו ראיות על זה מהפסוקים. תחלה הביא מאמרו 'יאנכי עומד בין ה' וביניכם', וכן הביא ראייה מאמרו:

משה ידבר והאלוהים יענו בקול". וכן הביא מה שאמר ז"ל במכילתא: 'כל דבור ודבור היה משיבו להם'. וכן הביא ראייה ממה שאמר כאן: 'בעבור ישמע העם בדברי עמך', ואמר הרמב"ם ז"ל כי מכל אלה יורה כי הדבור היה לו, והם ישמעו הקול העצום ההוא לא הבדל דברים, ושעל שמיעת הקול העצום ההוא אמר: 'בשמעכם את הקול', ואמר: 'קול דברים אתם שומעים', ולא אמר 'דברים אתם שומעים'.

ומאז יפלא בעיני אחרי העיון בדבריו של הרמב"ם ז"ל, שמה שהביא ראייה ממה שנאמר: 'קול דברים אתם שומעים', ולא אמר 'דברים אתם שומעים', שכנראה שקול הברה היה הנשמע, לא חיתוך דברים. אם כן, לפי דבריו גם מה שנאמר 'וישמע ה' את קול דברכם בדברכם אלי', גם שם לא שמע הקב"ה דברי ישראל, רק קול הברה, כיון שנאמר 'וישמע ה' את קול דברכם' ולא נאמר 'וישמע ה' לדברכם', וכן 'שמעתם את קול דברי העם הזה, היטיבו אשר דבר ה' וישמעו ה' את קול דברכם ויקצו וגו'. ועוד, הלא בהדיא נאמר: 'מן השמים השמיעך קולו ודבריו שמעת', ועוד, באשר רצה להכריח ולהביא ראייה שלא שמעו חיתוך דברים, כיון שלא נאמר 'דברים אתם שומעים' למה לא יכריח הפך זה? שאם לא שמעו רק קול הברה, הווה ליה למיימר 'קול אתם שומעים', ולמה אמר 'קול דברים'... ועוד יפלא על הרמב"ם ז"ל, שאם קול הברה לבד שמעו, לא דברים, הלאו יאמר 'פנים בפנים דבר ה' עמכם'! וכן נאמר 'את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם', וכן 'עשרת הדברים אשר דבר ה' אליכם מתוך האש'. ועוד, אם לא היו שומעים רק קול הברה, מה זאת שנאמר: 'וגם בך יאמינו לעולם'! כי מי אמר להם מה היה דבר ה', אחרי שלא היו שומעים הדברים? אבל יתכן לדעתו ודאי שכל עשרת הדברות כולם שמעו הדברים ממש מפי של הקב"ה אות באות, ויתיישבו כל הכתובים, וגם מאמרם ז"ל שאמרו

הסברים שה' אמר את כל עשרת הדברות לישראל בבת אחת, ואז חזר על שני הדברות הראשונים בעצמו ומשה השלים את שאר השמונה בשלייה במסכת שבועות פרק תורה אור (קצד – קצו) מביא את דעת הרמב"ם וכותב שרבים חלקו עליו, וגם השלייה עצמו חולק עליו, וסובר שישראל שמעו את כל עשרת הדברות מפי ה', כיוון שעשרת הדברות כוללות בתמצית את כל תרי"ג המצוות, ורצה ה' שישראל ישמעו מפיו עצמו את כל

הנזכר לעיל אלא מזה. ופשטי פסוקים סותרים דברי הרמב"ם, שאומר 'השמע עם קול אלוהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי' (דברים ד, לג), הרי מבואר בהדיא ששמעו הקול והדיבור. וזה לשון עבודת הקודש: ולהורות עוד על זה אמר אחר עשרת הדברות 'את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם', עכ"ל. והנה מתחלה שמעו כולם עשרת הדברות נאמרים בדיבור אחד, ואחר כך חזר שנית ופרט עשרת הדברות, כל אחד בפני עצמו, ולא יכלו ישראל לסבול ביותר, ואמרו למשה רבינו ע"ה 'דבר אתה עמנו'. ובחזרת שנית הדברות לא שמענו מפי הקדוש ברוך הוא רק 'אנכי', ולא 'יהיה לך', וזה שאמרו רבותינו ז"ל: 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו. אבל מכל מקום שמעו כולם את עשרת הדברות כשנאמרו בדיבור אחד, וכבר כתבתי לעיל טעמים על זה למה נאמרו בדיבור אחד.

רבי שניאור זלמן מלאדי האדמו"ר הזקן שנה את הדברים בספרו 'תורה אור' (פרשת ויחי יב) וז"ל: 'ואלו שלש מדרגות מכוונות נגד שלש מדרגות כ"ב אותיות התורה כמו שכתבתי, כי גם אלו שלש תמצא בנתינת התורה, דהיינו עשרת הדברות תמצא שם בחינת עשרה, ובחינת י"ב, ובחינת י"ד. בחינת עשרה הם עשרת הדברות. ובחינת י"ב מתחלה הגיד השם יתברך עשרת הדברות בדבור אחד, כמו שאמרו רבותינו ז"ל: 'אנכי ולא יהיה לך' (שמות כ, ב-ג) מפי הגבורה שמענו. דיש להקשות הלא כל הדברות שמענו מפי הגבורה, דהרי כולם בדיבור אחד נאמרו, אלא דברי רבותינו ז"ל הם כשחזר הקדוש ברוך הוא ופרטם, אז שמענו אלו השתי דברות, נמצא שמענו מתחילה עשרה בכלל, ואחר כך בפרט עוד שתיים, הרי בחינת י"ב. וכמו שיש י"ב שבטים, והתולדות מהם דהיינו תולדות יוסף שהוא יעקב שהם שנים, כן תולדות הלוחות הם שנים, דהיינו תורה שבכתב ותורה שבעל פה, כי הכל נרמז בעשרת הדברות, הרי בחינת י"ד, והיא הי"ד החזקה של משה רבינו ע"ה אשר קבל התורה מסיני."

הסוברים שכל עשרת הדיברות נאמרו על ידי הקב"ה

גם הרשב"ם (שמות כ טז) מבאר שכל עשרת הדברות נאמרו לישראל על ידי ה' וז"ל: 'ויאמרו אל משה – לאחר ששמעו עשרת הדברים. דבר אתה עמנו – ואלמלא שאמרו כך, יש לומר שהיה אומר להם הקב"ה כל המצוות מפיו...'. וכן ביאר האבן עזרא (שמות כ א) לאחר שהקשה על השיקלה שרק את שני הדברות הראשונים שמעו ישראל מה'. ואת שינוי הלשון בדיבור השלישי ואילך באר בשני אופנים: 1. אחרי שקיבלו את ה' אלוהיהם רצה ה' להדגיש: 'לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא', ולכן היה צריך לומר בגוף שלישי. ומתוך כך גם השאר נאמרו בגוף שלישי. 2. כך דרך לשון הקדוש לפעמים, שהי' מדבר אל ישראל לפעמים בגוף ראשון ולפעמים בשלישי, כפי שנמצא במקומות אחרים בתורה וז"ל: 'יש שאלות קשות בפרשה הזאת. אמרו רבים, כי השנים הדברים לבדם אמר השם. ועדותם, שכתוב בדבור ראשון, 'אנכי ה' אלוהיך', ובשנייה, 'כי אנכי ה' אלוהיך אל קנאי', ובשלישי כתוב 'את השם ה' אלוהיך', גם 'את אשר יישא את שמו לשווא', ולא אמר 'שמיי', וברביעי 'כי ששת ימים עשה ה' וגו' על כן ברוך ה', ובחמישי אמר 'אשר ה' אלוהיך נותן לך'. ויש לשאול: איך יספר דבור 'אנכי' בעשרת הדברות? כי הוא המצווה, והנה איננו מצוות עשה, ולא מצוות לא תעשה... ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות. דע, כי עשרת הדברים, כאשר הם כתובים בפרשה הזאת, השם אמרם כולם, כי כתוב וידבר אלוהים את כל הדברים האלה לאמר. ותחילתם 'אנכי' וסופם 'וכל אשר לרעך'. וגם מכל אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית, את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם, ואין הפסק ביניהם. ועוד, כאשר נכתבו כולם באבן עזרא אלוהים כן אמרם השם כלם. והעדות, שהביאו, שהכתוב בדבור השלישי, והרביעי, והחמישי, אינו על דרך המדבר. יש להשיב, אחרי שקבלת זה השם להיות לך אלוהים, על כן אמר: 'לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא', גם 'כי ששת ימים עשה ה'. ועוד, כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה. כתוב 'לא ילך חלב גוי', ואחריי כתוב 'יתביא בית ה' אלוהיך', ורבים כאלה."

גם הרלב"ג (שמות כ טז) כותב שאת כל עשרת הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה: 'ויאל ידבר עמנו אלוהים פן נמות – רוצה לומר באמצעות קול הדברים, כי עשרת הדברים שמעו אותם ישראל בזה האופן, והחריד אותם הקול ההוא הנפלא ושאר הנפלאות אשר היו שם...'

וכ"כ באריכות רבי יצחק עראמה בספרו עקדת יצחק (דברים שער פט) וביאר שאת כל עשרת הדברות שמעו ישראל מפי ה', ואין קושיה מלשון גוף שלישי כי מצאנו כבר בתורה כעין זה. והסיבה ששני הדברות הראשונים נאמרו בגוף ראשון והשאר לא, היא שהיות ושני הדברות האלו הם עיקר התורה, וכל שאר המצוות 'סמוכים עליהם', לכן אותם אמר ה' לישראל בדרגת נבואה גבוהה יותר, של דיבור ישיר אליהם, אך גם את שאר הדברות אמר הוא עצמו לישראל וז"ל: 'סוף דבר, שנים השרשים האלו הם עמודי התווך אשר כל בניין התורה והאמונה נבנו עליהם, ואשר כוונם האל יתעלה בשני הדברים הראשונים 'אנכי' ולא יהיה לך'. ולזה עשה מעלה יתירה בהם בהענתם אליהם במדרגה מעולה מאופני הנבואה מהשאר, כמו שרצה שתהיה כולם מעלה יתירה משאר המצוות הפרטיות כולם, וזה, שכל המצוות כולם והאמירות זולת עשרת הדברים – כולם הגיעו להם מאת ה' יתברך על ידי אמצעי, והוא היה הגדול שבנביאים, שאפילו באות היום אחר שאמרו 'דבר אתה עמנו ונשמעה', נאמר 'ויאמר ה' אל משה: כה תאמר אל בני ישראל – אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. לא תעשוני אתי אלוהי כסף וגו'. ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם...'. וכן נמשך להם העניין משם והלאה, והוא טעם 'אנכי עומד בין ה' ובניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה', כי ראיתם מפני האש... כמו שיבאר בבית הכתובים. אמנם בהעשרת הדברים בכלל נאמר בהם 'פנים בפנים דברתי עמכם בהר מתוך האש', שהיה הדבור בכולם בא להם כדבר איש עם הנמצא בפניו, ואומר לו 'עשה כך' או 'לא תעשה כך', כי הוא סגנון שלם ומדרגה גדולה מהראשונה, כי דבר גדולה הוא לשמוע מפי הרב באי זה צד שיהיה, ואף

דיבר, ואז אחרי שני דברות ישראל לא יכלו לשמוע יותר מפי ה' ישירות, וביקשו לשמוע את השאר ממש וז"ל: 'ולשלמות העניין הנזכר לעיל, יש צורך להאריך ולהודיע מעלת מקבלי התורה, ומעלת כל דור ודור שהיו שם, וקיבל כל אחד חלקו. הרב המורה ז"ל בפרק ל"ג חלק ב' מספרו (מורה נבוכים), [כתב] שהקול ההוא העצם אשר השיגו ישראל, ובו ניתנה התורה, היה נברא כו'. ואסור לשמוע הדברים, אלא הקול הוא קול ידו"ד, מן השמים השמיע את קולו... וכבר הכו על קדקדו חכמי האמת גם בזה (קצה).

ובעבודת הקודש (חלק סתרי תורה פרק לג) האריך מאוד בסתירת דבריו. והאמונה אשר תכון לעד, והיא כי כל עשרת הדברות הגיעו לישראל כמו שהגיעו למשה רבינו ע"ה. כי הרצון היה לקיום האמונה שיהיו כל ישראל נביאים בכל התורה בכלל, ולא יצטרכו בה לשום אמצעי. וזה כי עשרת הדברות סגורים לכל תרי"ג מצוות, והם כללים היוצאים מהם, והם שרשים ועיקרים לכל תרי"ג מצוות, והם ענפים המתפשטים מהם, ולהורות על זה באו בהם תרי"ג אותיות, עד 'אשר לרעך' (שמות כ, יד) ולא עד בכלל. וכן האריך הסמ"ג בהקדמת העשיון, שהשמיע הקדוש ברוך הוא לכל ישראל, וכולן באו למדרגת הנבואה ושמעו בעצמם בלי אמצעי, כי צפה הקדוש ברוך הוא שעתידין לעמוד נביאי שקר, ויטעו את העולם בדתות מזויפות, על כן השמיע הקדוש ברוך הוא בפומבי, וכל הנשמות היו שם, כדי שאם יבא איזה [גוי או ישמעאל] וירצה לשנות הדת, נאמר לו שקר אתה דובר. דאם חפץ השם יתברך בזה, היה לו לומר לנו בפומבי, כמו שהיה הפומבי בשעת מתן תורה, שנתן לנו השם יתברך עשרת הדברות, הכוללים תרי"ג מצוות פומבי, והראים שזוהו נביאו הנאמן, כל מה שיאמר להם אחר כך בפרטי המצוות שיאמינו לו, וזהו 'הנה אנכי בא אליך בעב עבדך בעבור ישמע העם [בדברי עמך] וגם בך יאמינו לעולם...'. ואם היה כדברי הרמב"ם שלא שמעו חיתוך אותיות רק קול בעלמא, אם כן לא היה חס ושלוש תועלת

גם אתה יכול לקחת חלק בלימוד התורה על ידי אימוק והחזקת ילד בסך 200 ₪ לחודש שיזכיר אותך או את יקיריך לך וילמד כל יום לזכותך ולהצלחתך לפרטים הרב יוסף ויצמן 052-8144488 ניתן לתרום ולמסור שמות גם בבית במספר 052-8144488

בפסיקתא זוטרתא (שמות כ טז) מבואר שהפסוק 'דבר אתה עמנו ונשמעה' נאמר לאחר עשרת הדברות, 'מגיד שלא היה בהן כח לקבל יותר מעשרת הדברות'. הרי שאת עשרת הדברות כולם שמעו מפי ה': 'ויאמרו אל משה: דבר אתה עמנו ונשמעה. מגיד שלא היה בהן כח לקבל יותר מעשרת הדברות. שנאמר: אם יוספים אנחנו לשמוע וגו'."

וכן מבואר ביתר הרחבה במדרש ילקוט שמעוני (יתרו רמז שא) וז"ל: 'ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה – מגיד שלא היה להן כח לקבל אלא עשרת הדברות, שנאמר: 'אם יוספים אנחנו וגו' לא אוסף לשמוע את קול וגו' אלא קרב אתה ושמע'. מאותה שעה זכו ישראל להעמיד מהן נביאים, שנאמר: 'נביא אקים להם', נביא אני עתיד להעמיד מהן, אלא שקדמו הן בזכותן, שנאמר: 'ויאמר ה' אלי הטיבו וגו', אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם...'

כן הוא במכילתא דרבי ישמעאל (יתרו, מסכתא דבחדש פרשה ט) וז"ל: 'ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה. מגיד שלא היה בהם כח לקבל יותר מעשרת הדברות, שנאמר: 'אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלוהינו עוד ומתנו, אלא יקרב אתה ושמע'. מאותה שעה זכו ישראל להעמיד מהם המקום נביאים, שנאמר: 'נביא אקים להם' – נביא עתיד אני להעמיד מהם, אלא שקדמו הם בזכות, שנאמר: 'ויאמר ה' אלי הטיבו אשר דברתי', אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם...'

לעיל הבאנו את המחלוקת המובאת במדרש שיר השירים רבה (א) בין חכמים לרבי יהושע בן לוי בשאלה אם כל עשרת הדברות נאמרו לישראל מפי ה', או רק השנים הראשונים. ודעת חכמים שכל עשרת הדברות נאמרו על ידי ה' וז"ל: 'דבר אחר: 'פן תשכח את הדברים' – שני דבורים שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא, רבי יהושע בן לוי אמר: טעמין דרבנין, אחר כל הדברות כתיב 'דבר אתה עמנו ונשמעה'. מה עבד לה רבי יהושע בן לוי? פליג, שאין מוקדם ומאוחר בתורה. או אינו מדבר 'דבר אתה עמנו ונשמעה' אלא לאחר שני ושלוש דברות? ה' עזריה ורבי יהודה ברבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי תפיסו שטתיה, אמרי: כתוב 'תורה צוה לנו משה', כל התורה כולה שש מאות ושלוש עשרה מצוות הוי, בגימטרייה 'תורה' עולה שש מאות ואחת עשרה מצוות דבר עמנו משה. ברם 'אנכי' ולא יהיה לך' לא שמענו מפי משה אלא מפי הקדוש ברוך הוא...'

אצל משה, ואמרו 'דבר אתה עצמו ונשמעה וגומר'. וכן אמרו בשעה ששמעו ישראל 'לא יהיה לך' נקשר מלבם יצר הרע וכו'. והוא ענין נכבד מאד מוסכם למה שרצוהו הפילוסוף בספר המופת כמו שכתבנו עניינם על נכון אצל כוונתם ז"ל במאמרם ירום מאברהם ונשא משה".

גם בספר עבודת הקודש לרבי מאיר אבן גבאי פרק לד, מבאר שכל עשרת הדברות נאמרו לכל ישראל, ומה שאמרו חכמים שרק שני הדברות הראשונים נאמרו לישראל מפי הגבורה, הכוונה היא שעל שני הדברות הראשונים לא היו ישראל צריכים ביאור ופירוש, ואילו על שאר הדברות היו צריכים פירוש ביחס לפרטיהם ודקדוקיהם, ואילו כל המצוות שצווה ה' את משה לאחר מעמד הר סיני, שהם פרטים והסתעפויות של שמונה המצוות שנאמרו לישראל במעמד הר סיני באופן כללי, ואת פרטיהם אמר משה לישראל בשאר המצוות וז"ל: "האמונה אשר תכון לעד, והיא כי כל עשרת הדברות הגיעו לישראל כמו שהגיעו למשה עליו השלום, כי הרצון היה לקיים האמונה, שיהיו כל ישראל נביאים בכל התורה בכלל, ולא יצטרכו בה לשום אמצעי. וזה כי עשרת הדברות כסוגים לכל תרי"ג מצות, והם כללים היוצאים מהם, והם שרשים ועיקרים לכל תרי"ג מצות, והם ענפים המתפשטים מהם... ואחר שהיו נביאים בעשרת הדברות, והשיגים כולם והבינום מפי הגבורה בהשוואה אחת, הנה היו נביאים בכל הכללים שהם תרי"ג מצות הנכללים בהם. ואחר כך לא הגיע להם מפי משה עליו השלום כי אם הפרטים ופירושו המצות כמו שנצטווה מפי הגבורה, כי הכללים כבר השיגו, והרי הם נביאים בכל התורה בכלל, כמו שכתבנו... הנה כי הרבים שהלכה כמותם סבורים כי כל דבור ודבור הגיע לישראל בלא אמצעי, והוא אמרם 'הדבור עצמו היה מחזיר וכו'... ואלה השני שרשים הגיעו להם לישראל בשלמותם מפי הגבורה להיותם עקרי האמונה, ולא הוצרכו בהם למשה שיפרש להם בהם שום דבר, כי עם שהגיעו להם כל הדברות מפי הגבורה, הנה הוצרכו אחר כך אל הפירוש מפי משה, וכענין שהתבאר למעלה, וזה בשמונה דברות, אבל באלה השנים הראשונים הגיעו להם בשלמותם כמו שהגיעו למשה, ולזה החליטו בהם הגזרה באמרם 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה ששלום. ולא זה אלא הלשון למעט ולומר שלא שמעו אלא אלו, כי יסבור בזה כל הכתובים המעידים כי כל הדברות שמעו מפי הגבורה, אבל הכוונה כי מנין 'תורה' שהם תרי"ג מצות הנכללות בשמונה דברות, נאמרו למשה בסיני ביאורם ופירושה, והם אשר צווה לנו משה. כי כלל המצוות נכללו בדברות, וכולם השיגו ישראל בכלל כמו שכתבת, אמנם פרטיהם ופירושה הוא אשר שמעו מפי משה, וזה בכל הדברות, זולת שנים הראשונים שלא הוצרכו בהם אל שום פירוש מפי משה, וכענין שהתבאר".

וכ"כ האברבנאל (שמות פרק כ) שאחר שהביא את הרמב"ם והרמב"ן, הקשה עליהם והסכים להסבר הראב"ע וז"ל: "ומה שאמר הכותב: 'קול גדול ולא יסף, ענינו שלא פסק, כתרגום אונקלוס. או שלא יסף עוד הקדוש ברוך הוא לדבר בקול ההוא ולהשמיעו בעולמו. ואמנם מה הוא אשר השיגו באותו מעמד כבר הודעתך דעת הרב המורה שישאל שמעו משני הדברות הראשונים קול פשוט מבלי הבנה, ומשאר הדברות לא הבינו דבר וגם קול לא שמעו. ודעת הרמב"ן הוא ששמעו קול השני הדברות הראשונות והבינוהו, ומשאר הדברות השמונה שמעו קול ולא הבינו, ומשאר המצוות לא שמעו קול לא עם הבנה ולא בלתי. כי בתחילה היה כחם רב ושמעו הקול והבינוהו, בשני הדברות הראשונים, וכאשר נחלש כחם בשמיעת הקול ההוא פחד קראם ורעדה, ומפני התבהלותם שמעו השמונה הדברות הנשארים ולא הבינו אותם, וכאשר נחלשו עוד ולא יכלו לסבלו – חדלו מהבינו משמוע הקול המבהיל ההוא. וכבר הראיתך בשאלה הי"ד שדעות שני הרבנים האלה לא יתכנו, ולכן טוב משניהם הוא דעת הראב"ע שקבל הדבר כפשוטו, וכתב שכל עשרת הדברות שמעו והבינו כאחד, ולכאן אחרי כולם נאמר 'את הדברים האלה דבר ה' כל קהלם' וגומר, ושאר ה' אמרו 'קרב אתה ושמע'. והדעת נותן שכן היה הענין, כי איך יתכן שבהיות השם יתברך מדבר אליהם והם שומעים כאלו העולם מתהפך, יהיו הם מדברים למשה את דבריהם! וכתב עוד שהנה לא אמר את כל הדברים האלה דבר ה' מפני קצת שנויים שהיו בדברות האחרונות".

כיוצא בזה כתב המהר"ל בספרו תפארת ישראל (מג) שעשרת הדברות כולם נאמרו מפי ה', אלא שבשני הדברות הראשונים, שהם עצם קבלת מלכות ה' על ישראל, פנה ה' לישראל בלשון נוכח, כלומר: קבלו מלכותי. אך בשאר הדברות לא היה צורך שה' יפנה אליהם בלשון נוכח, ולכן פנה אליהם בגוף שלישי וז"ל המהר"ל:

"ועוד יש לך לדעת, כי כאשר תענין תמצא מן 'לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא', שמדבר תמיד בלשון נסתר; 'כי לא ינקה ה' את אשר יישא שמו לשווא'. וכן אחר כך 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים', ולא כתיב 'אשר עשיתי', וכן כל הדבור. והטעם בזה, כי 'אנכי' ו'לא יהיה לך' הם שייכים אל השם יתברך עצמו, כי אלו שני דברות מפי הגבורה שמעו, וכמו שהתבאר למעלה. ולכן הם לנוכח לגמרי, כי איך לא היה נמצא להם לנוכח, שהרי זה קבלת מלכותו, ובוודאי בקבלת מלכותו, [הוא] יתברך נמצא להם, ולפיכך הדבור באלו שנים לנוכח. אבל שאר הדברות אינם לנוכח. כי אף על גב כי שאר דברי תורה גם כן לנוכח, אינו דומה, כי שאר התורה היה הדבור על ידי משה, והיה מדבר עמהם לנוכח. אבל עשרת הדברות, השם יתברך היה המדבר, כדכתיב 'משה ידבר והאלוהים יענו בקול'. ולפיכך היה הדבור 'לא תשא' בלשון נסתר, ולא בלשון נוכח. ומפני כי 'ולשווא' מצוותו" הוא דבק אל 'לא תשא', שאחרי נאמר, ולכן כתיב 'מצוותו' בלשון נסתר, שהוא דבק אל 'לא תשא', שהוא גם כן בלשון נסתר.

והרמב"ן ז"ל פירש כי לכך 'שם ה' אלוהיך' בלשון נסתר, כי 'אנכי' ו'לא יהיה לך' בלבד שמענו מפי הגבורה, ומכאן ואילך 'משה ידבר והאלוהים יענו בקול'. ולכן כתיב בלשון נסתר, כאילו משה ידבר 'לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא'. ואין צריך לומר כך, כי אף על גב כי משה ידבר, היה

שיבא הדבור כאלו ידבר אחר בשם ה' באומר ה' 'כי לא ינקה ה'', 'כי ששת ימים עשה ה'', וכדומה, לא מפני זה נאמר שהיה הדבור על ידי אמצעי, שהרי מצינו כיוצא בו כמה פעמים 'המכסה אני מאברהם אשר אני עושה'; ואברהם היו יהיה וגו' כי ידעתי למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' וגו' למען הביא ה' על אברהם וגו'. וכן 'כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוהים על ההר הזה'. וכן יעד אנה מיאנתם לשמור מצוותי חוקותי ותורותי, ראו כי ה' נתן לכם את השבתי. וכן רבים. וכן בכאן במשהחיל 'אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתי וגו' לא יהיה לך וגו', וכן כל הדבור ההוא לא נמנע אחרי כן לדבר באופן ההוא.

ואין ספק שזה היה ענין ממעלות ההשגה בפחות ויותר, ועל כולם אמר 'פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר וגו', כלומר שלא הייתם צריכים שם אמצעי לפרש להם שום דבור מהם כי כולם הגיעו להם באר היטיב, כמו שאמר למעלה 'שמעו עם קול אלוהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה', ונאמר 'ודבריו שמעת מתוך האש', וידבר ה' אליכם מתוך האש, קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים ויגד לכם את בריתו אשר צווה אתכם לעשות, עשרת הדברים. יאמר בבירור כי בחתוך שמעו את הקול בכל עשרת הדברים. ועל זה האופן באה ההגדה מהם אליהם, ולא אמר 'זולתי קול' למעט חתוך הדברים, רק להוציא ולמעט את התמונה ואת התבנית, והוא מבואר בתלית הביאור.

אמנם לסיבה שזכרה היו שני הדבורים הראשונים באים בסגנון יותר מעולה מהנבואה יותר משאר הדברות, והוא שבא בלשון הקב"ה בעצמו שהיה מדבר אליהם מבלי שירה הקול ההוא הנברא שהיה אמצעי ביניהם ככל השאר לאמר 'אנכי ה' אלוהיך וגו', לא יהיה לך וגו', כי אנכי ה' אלוהיך אל קנא וגו', כי להיותם העקרים אשר כל שאר הדברות והמצוות סוּכים עליהם העלה אותם במדרגת ההשגה בבוא הדבור כאלו הקב"ה בכבודו ובעצמו מדבר עמהם פנים בפנים ממש, כלומר כמדבר דברי עצמו אל הנמצא לפניו. ואפשר כי על שם אלו הראשונות החליט על כולם שאמר פנים בפנים כי הוא להם מאמר מיוחד וצודק גם על האחרים כמו שאמרנו.

והנה לפי זה נמצא שכלל המצוות נחלק לשלושה חלקים במדרגות השגתם ולמודם. האחד, השני הדבורים הראשונים ששמעו מפי הדבור פנים בפנים לגמרי, והוא כמדבר עצמו אל זולתו אשר לפניו. השני, השמונה דברות ששמעו מפי הדבור גם כן, אבל יצא הקול כאלו הוא אמצעי שמדבר ביניהם. השלישי, שאר כל המצוות שהיו על ידי אמצעי ממש הוא משה, רבן של נביאים ע"ה. והנה מטעם השיתוף שנשתתפו בשמנה דברות עם שאר כל המצוות אשר נצטוו על ידי משה במה שבא הקול בקצתם בלשון אמצעי, כאשר אמרנו, ולא חזר עוד לסגנון הראשון לזה, ראוי שיוכלו כולם יחד במספר אחד. אמנם השנים הראשונים שנתייחד הדבור בהם בסגנון מעולה משניהם, הנה נבדל ממספרים ביתרון ומעלה...

ובמדרש חזית (שיר א') רבי יהושע בן לוי ורבנן, רבי יהושע בן לוי אמר: שני דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה 'אנכי ולא יהיה לך' הדא הוא דכתיב 'ישקני מנשיקות פיהו' – מנשיקות ולא כל נשיקות. ורבנן אמרי: כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה. רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי טעמן דרבנן, דכתיב אחרי כל הדברות 'דבר אתה עמנו ונשמעה', מה עבד ליה רבי יהושע בן לוי פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה, או אינו מדבר 'דבר אתה עמנו ונשמעה' אלא לאחר שנים או שלושה דברות. רבי עזריה ורבי יהודה ב"ר סימון, רבי יהושע בן לוי תפיס שיטתיה: כתיב 'תורה צווה לנו משה, תורה' בגימטרייה תרי"א הו – תרי"א מצות דבר עצמו משה, ברם 'אנכי' ולא יהיה לך' לא שמענו מפי משה אלא מפי הקב"ה הוה ישקני מנשיקות פיהו.

הנך רואה שדעת רבנן, שהלכה כמותן אצל היחיד, הוא שכל הדברות שמעו מפי הקב"ה כפשוטן של כתובים, והכרחיותו, כי מאמר 'דבר אתה עמנו ונשמעה' לא נאמר עד סוף הדברות, ומה שכתב 'מנשיקות' לא הוות תיובתיהו, כי אימרו שתאמר בהשקפה אל כלל המצוות, ועוד תראה אם תתבונן שרבי עזריה ורבי יהודה בר סימון השתדלו לבאר מאמר יהושע בן לוי באופן שלא יקשה לעין סדר הכתובים, וצורך השתבשותן, ואמרו שאין כוונתו לומר שלא שמעו אלא שני דברות, כמו שחשב רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי, שלא שהיה תופס שיטת ההגדה האומרת 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמעו, על האופן שזכרנו, כי אותן שתי הדברות שמעו מפי גבורת ההשגה שלא נשתתף בהם מענין האמצעיות אשר כלל את כל שאר המצוות, כמו שאמרנו, ומאמר תרי"א מצוות 'דבר עמנו' משה לאו דוקא אלא שנכללו השמונה בתוך המצוות אשר דבר להם משה במאמר 'תורה צווה לנו משה' לפי השיתוף אשר ביניהם כמו שאמרנו. ובה הענין הנפלא היה דורש ישקני מנשיקות פיהו, לומר שנכספה וגם כלתה נפשה שינשק אותה מאותן נשיקות הראשונות, שהם נשיקות ממש פה א פה עם שכולם טובים ועריבים. וזהו דרך נכון ואמיתי בכל זה הענין, ופירוש נכון לאלו המאמרים המעולים.

ואת מה שהביא הרמב"ן ז"ל בתחילת ספר המצוות שלו על עסק סכום המצוות ומספרם, ולא חשש אליה להקריב זה הענין הנכבד ממנו, כיון שהופסק הדין בו מדעת הרבים בלי שום ספק, ששמעו כל הדברות מפי הקב"ה, ולא היה לו לעשות הפשרה שעשה בזה, וכבר כתבנו ראשונה הסתירות הגדולות המגיעות לראיותיו אשר בעבורם לא נכנסו דבריו באזונו כל שכן מאמר האומר מפי גבורת המופת שמעו לפי כוונתו רחמנא ליצילן, כי ידענו נאמנה כי על בא אמתתן גבורת המופת, אבל שמעו גם כן מפי גבורת הנבואה שהיא ההשגה השלימה האמתית מבלי התעצמות למודים והקדמות רבות ומופתים מתחלפין בו כל זה מה שיחליש כח האמתות וההשארות בשכל כי על זה דרשו האלהיים שם במדרש חזית על מאמר ישקני מנשיקות פיהו עצמו אמר רבי יודן בשעה ששמעו ישראל 'אנכי ה' אלוהיך' נתקע תלמוד תורה בלבם, והיו לומדין ולא משתחין עד שבאו

רבי קלונימוס קלמן הלוי עפשטיין בספרו מאור ושמש (פרשת יתרו) כותב שישראל שמעו את כל עשרת הדברות מפי ה', בין אם הבינו את כולם, או שהיו צריכים את תיורכו של משה שיבאר להם את דבר ה' בשמונה האחרונים וז"ל המאור ושמש:

"ונראה בזה, ונקדים תחלה הפסוק וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֶת וְאֶת הַפְּלִידָם וְאֶת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת הַקֶּהַר עֲשׂוֹן וְיָרָא הָעָם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמִדוּ מִרְחָק; יֵשׁ לְדַקְדֵק, שֶׁמִּכָּאן שֶׁמִּשְׁמַע שֶׁהָיוּ רֹאִים אֶת הַקּוֹלֶת הֵיחָס לְאַחַר מִתּוֹן תּוֹרָה, שֶׁאִמְרוּ לְמִשְׁה 'דְּבַר אֲתָה עֲמֵנִי, וְהַעֲשֵׂר הַדְּבָרוֹת שֶׁמִּפִּי הַגְּבוּרָה. וְאִפְּלוּ לְמֵאֵן דַּאֲמַר, שֶׁלֹּא שִׁמְעוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה אֲלֵא 'אֲנִכִּי וְיֵלֵא יִהְיֶה לְךָ, שֶׁשְׁנֵי דְבָרוֹת הָרִאשׁוֹנִים הֵבִינוּ – וְשֶׁאֵר הַדְּבָרוֹת שִׁמְעוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה גַם כֵּן, רַק שֶׁלֹּא הָיוּ מְבִינִים – וְמִשְׁה הָיָה מִפְּרֵשׁ לְהַסִּי'."

אתה דואג!?

בשל מצבו הכלכלי הקשה, ביקש בחור צעיר את עזרתו של רבי מנחם מנדל מקוצק. אמר לו הרבי: "התפלל לבורא עולם שישלח לך פרנסה". השיב לו הבחור: "רבי, איני יודע כיצד להתפלל...". "אם כך" אמר הרבי מקוצק, "יש לך בעיה גדולה אף יותר. עליך להתחיל לדאוג תחילה לצרה זו - שאינך יודע להתפלל...". דאגות רבות מציפות את חיינו, דואגים מה יהיה מחר, מה יהיה עם הילדים, עם העבודה, עם הפרנסה ועוד. לא תמיד ניתן לשלוט על הדאגות, הן מציפות את מוחנו ללא רצוננו. כדי להסיר את הדאגה צריך אמונה וזקקה, אמיתית וכנה במלך העולם המנווט אותנו אל המקומות הטובים ביותר בשבילנו. אך גם אם האמונה רופפת לא נעמים עלינו דאגות רבות ומשונות, נדאג למה שצריך לדאוג כעת, מחר? מחר נדאג לבעיות של מחר... עלינו לדאוג לבעיות הקורות היום ולא לדאוג לבעיות שיתכן וכלל לא יצוצו, וזהו רק מוחנו המושך אותנו שולל, לא מרפה והורס לנו את הימים. נהיה חזקים באמונה, נשריש אותה לחיינו, כך נוכל למזער נזקים, לדאוג פחות להאמין יותר וכלל לא לפחד.

11. מה היה קורה לעוף שעף מעל הר סיני בשעת מתן תורה?

עורב, וכתב רש"י שזה היה מסמרין חדין, ותחבו אותם בראש גג ההיכל כדי לכלות העורבים שלא ישבו שם.

תוספות במקום (בד"ה כליה) כותב בשם הערוך שזה היה רק בבית המקדש שני, משום שבבית המקדש הראשון ששכינה שרויה בו לא היו צריכים כליה עורב שלא היו עופות פורחים עליו, מה שאין כן בבית המקדש השני שלא הייתה קדושתו כקדושת מקדש ראשון.

והנה בתוספות במסכת ערכין (דף ו ע"א ד"ה כגון) כתבו שהסיבה שלא רצו שיפרחו עופות מעל המקדש כדי שלא ישלכו דבר טמא לתוך המקדש.

ובספר טל תורה (לרבי מאיר אריק זצ"ל מנחות שם) כתב שיש לומר באופן אחר שכמו שהקפידה התורה בהר סיני שלא יעלו עופות, אף בבית המקדש הקפידו שלא יעלו עופות, ומקשה ובהר סיני שלא יעלו עופות, אף בבית המקדש הערוך שבמקדש ראשון ששרתה שכינה לא פרחו עופות, ודאי שבהר סיני היה מן הראוי שלא יפרחו עופות, כיון ששרתה שכינה על ההר, ומזה שהתורה מזהירה לפי דברי המשנה במסכת בבא קמא משמע שוודאי היה שייך במציאות שיעלו עופות.

הדבור בא מן השם יתברך, שהרי עשרת הדברים דבר ה' אל כל קהלכם". אבל הפירוש כמו שאמרנו, כי שני הדבורים שהם קבלת מלכותו יתברך, זה היה לנוכח לישראל, כי זהו עצם קבלת מלכות הקדוש ברוך הוא עליהם. ולכך היה הדבור לנוכח.

ומפני כי הדברות האחרונות יותר מתחברים יחד כמו שיתבאר, שהרי חמשה דברות אחרונות שבמשנה תורה הם בוי"ו החבור. ואף כי חמשה דברות ראשונות לא נאמר בהם וי"ו החבור, מכל מקום הם מתחברים יחד, וכמו שיתבאר (שם). ולפיכך אילו כתב במשנה תורה וילשומרי מצותיי, לשון מדבר בעדו, ואחר כך הדבור הג' בלשון נסתר, וכן כל שאר הדברות, לא היה אל הדברות מן "לא תשא" ואילך החבור עם השני דברות הראשונים; כי הראשונים בלשון מדבר בעדו, ואחר כך בלשון נסתר. ולכך התיבה האחרונה מן "לא יהיה לך", שהוא "לשומרי מצוותי" בלשון נסתר, לחבר דבור זה עם אותם שבאו אחריו.

והנה באיסור העלייה להר סיני לא מוזכר 'עוף', אלא רק בהמה וחייה, וכתב האבן עזרא "ולא העוף, כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד", פירוש, שלא הזכיר עוף משום שעליו לא שייך לומר שיש להורגו, כי לא יצליחו לתפוס אתו כדי לדון עליו משום שעף מיד, אבל נראה שאם יצליחו לתפוס אותו, ודאי שאף עליו נאמר שיש לדונו בבי"ד של כ"ג, שהרי המשנה במסכת בבא קמא (דף נד) אומרת "אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולחפרשת הר סיני וכו', וכן חיה ועוף כיוצא בהן", מבואר במשנה שאף בעוף נוהג את הדינים של הפרשת הר סיני. וכן מובא בחזקוני, שכתב: "לא הזכיר עוף, כי לא יוכלו לו כי מיד יעוף למעלה".

ונראה לומר טעם נוסף למה לא הוזכר עוף, משום שאפשר לומר שעוף שעף מעל הר סיני מת לבד בידי שמים, כמו שמובא בגמרא במסכת סוכה (דף כח) על התנא יונתן בן עוזיאל שכאשר למד תורה עוף הפורח מעליו היה נשרף, כי מציאות לימוד תורה על ידי יונתן בן עוזיאל היה כמו הר סיני ולא היה שייך שיעלה שם עוף, ואולי לזה רמז בתרגומו כאן שעל המילים "ירה יירה" כתב גירין דאישא ידרקון ביה.

והנה בגמרא במסכת מנחות (דף קז ע"א) מובא שאם אדם אומר הרי עלי ברזל לבית המקדש, לא יפחות מאמה על אמה, משום שזה ראוי ליכליה

12. מדוע התחיל מחבר ה"לכה דודי" ב"שמור וזכור בדבור אחד", הרי בחז"ל אמרינן "זכור ושמור בדיבור אחד" כסדר הכתוב?

ה' אלוקינו להקריב לך קרבן מוסף כראוי, חזינו שכבר הרמב"ם הקדים "שמור לזכור", ועיי"ש מה שיישב.

ובליקוטי מהרי"ח כתב שרצון המחבר לציין את שמו בראשי החרוזים הוא שהביאו להפך את הסדר ולהציב בראש החרוז הראשון את תיבת "שמור" שנמצאת מתחת באות "ש" משמו. וכן כתב בפרדס יוסף (ואתחנן אות קכו) משו"ת תירוש ויצהר, והביא שבברכת שמעון כתב ע"ז ביאור מהמהר"ם שפירא זצ"ל.

ובספר ברוך שאמר (פירוש על התפילה לבעל התורה תמימה) הקשה על תירוץ זה: זה לשם העניין של ציון שמו של מחבר הפיוט בראשי תיבות, היה יכול לפתוח את הפיוט באופן שיתקיימו שני העניינים, שהיה אומר "שבת קדוש זכור ושמור בדיבור אחד"? ועל כן כותב שיש טעם הגון וראוי לקבוע "שמור" קודם "זכור", והוא ע"פ מה שהביא הרמב"ן כאן ממדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות קפב) "שהזכירו עוד סוד גדול ב'זכור ושמור', ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה, וזהו מאמר החכמים בגמרא במסכת בבא קמא (דף לב) שאומרים בערב שבת "בואי כלה בואי כלה", באו ונצא לקראת שבת מלכתא, ויקראו לברכת היום קדוש רבא (פסחים קו). שהוא הקדוש הגדול, ותבין זה", ע"כ. ואם כן לפי זה נראה שכיון שקבעו חכמים פזמון זה לאומרו בכניסת ליל שבת, לכן הוא מסודר "שמור" שהוא בלילה, ורק אחר כך "זכור" שזה ליום השבת.

13. האם מותר לאדם לקרוא לאחיו הגדול בשמו?

לדייק ממה שנקט בלשון "מדברי סופרים", שהחיוב הוא רק מדרבנן. אולם כבר כתב הסקף בשנה (שם), וביתר הרחבה במנחת חינוך (2) שהביטוי "דברי סופרים" בלשון הרמב"ם אין פירושו דין מדרבנן, אלא דין שלא נכתב בתורה במפורש, כדבריו: "אחיו הגדול נמי מדאורייתא, רק הרמב"ם קורא לה מדברי סופרים, אבל המצווה היא מן התורה", עיי"ש.

וכן נקט הכתן הגדול מאחיו מרן החפץ חיים בתוך דבריו בעניין דיבור לשון הרע על אחיו הגדול, ש"עובר גם כן על מצות עשה דכיבוד אב ואם", דהיינו שזוהו חיוב מהתורה.

בגמרא מפורש שהחיוב לכבד את אשת אביו ובעל אמו הוא רק מחיים, וכן פסק מרן להלכה ולמעשה בשולחם ערוך (או"ח סעיף כא) אמנם סיים מרן את דבריו בשו"ע וז"ל: "ומכל מקום דבר הגון לכבדם אף לאחר מיתתה", ובבאר הגולה (שם) ציין: "מהא דצויה רבינו הקדוש לבניו, עיי"ש".

המנחת חינוך מדייק מסתימת דעות הגמרא בכתובות שרק בחיוב כיבוד אשת אביו ובעל אמו נאמר שחיוב בחיי אביו ואמו בלבד. אבל על חיוב כבוד אחיו הגדול, לא נאמרה קולא זו שחיוב בכבודו רק כל זמן שאביו קיים.

"כבד את אביך ואת אמך" (כ יב).

בגמרא במסכת כתובות (דף קג ע"א) מסופר כי בשעת פטירתו של רבי אמר לבניו "היהוהו בכבוד אמכם". ומקשה הגמרא: "דאורייתא היא, דכתיב כבד את אביך ואת אמך". ותירצה הגמרא: "אשת אב הוואי". ושוב הקשתה הגמרא: "אשת אב נמי דאורייתא, דתניא כבד את אביך ואת אמך, את אביך – זו אשת אביך, ואת אמך – זו בעל אמך, וי"ו יתירה [כלומר, האות ו' במלה "ואת" אמך] לרבות אחיך הגדול. ומתרתך הגמרא: "הני מילי [שחיוב בכבוד אשת אביו, רש"י] בחיים, אבל לאחר מיתתו, לא". ומפשטות הסוגיה משמע כי החיוב לכבד את אחיו הגדול הוא מהתורה, ונלמד מייטור הכתוב "ואת אמך". ועיין בדברי המאירי שכתב: "ודבר זה מצוה מדברי סופרים, וסמכה מן המקרא. ואע"פ שהזכירו בסוגיה זו שכבוד אב דאורייתא, לא אמרוה אלא דרך סמך".

הרמב"ם בהלכות ממרים כתב וז"ל: "חייב אדם לכבד את אשת אביו אע"פ שאינה אמו, כל זמן שאביו קיים, שזה בכלל כבוד אביו וכו', ומדברי סופרים שיהיה אדם חייב בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו". והיה מקום

הם העתיקו את דברי הגמרא שמחוייב בכבוד אשת אביו ובעל אמו רק בחייהם גם על מצות כיבוד אחיו הגדול.

אמנם, לדעת הרמב"ן בספר המצות (שורש ב) גם החיוב בכבוד אחיו הגדול הוא רק בחיי האבות מחמת כיבודם, כי רצונם בכך, כדבריו: "אבל אחיך הגדול, אם חשבו הראשונים שאין כמצווה כן אלא בחיי האבות, לפי שהוא נגאי להם שיתבזו ותולדותם והם מצטערים בזה הרבה, ומנהג כל האנשים ליישר בניהם לנהוג כבוד בגדוליהם. וכן נראה שלא נתרבה בו"ו יתירה אלא כעין מה שנתרבה בעיקר התיבה, ואם כן הכל חוזר אל כבוד האבות".

מצות מורא באחיו הגדול

אחיו אפשר דאין זה בכלל כיבוד, ולא מצינו שיהיו נוהרים בזה כמו שמוזהרים באביו ואמו. וכן כתב החיד"א בספרו ברכי יוסף (יו"ד סימן ר"מ) ובשוררי ברכה (סי"ק י"ב) שאין חייב בכל סוגי הכיבודים לכבד את אחיו הגדול כמו אביו.

ולפי זה מיישב: הא דאיתא בגמרא במסכת כתובות (דף ע"ו ע"ב) כי אתא רמי בר חזקאל אמר לא תצייתינהו להני כללי דכילי יהודה אחי וכו' ואיך היה מותר לקרוא לו בשמו הרי יהודה אחיו היה גדול ממנו, אלא שמע מינה דאין חייב לכבד את אחיו הגדולים, בכל מיני הכבודים שצריך לכבד את אביו. והחיד"א הביא ראיה בספרו ככר לאדן (עמוד רצ"ב) מהא דאיתא בגמרא במסכת שבועות (דף כ"ח ע"ב) דאבימי אמר לאחווה עיפא אשתבשת, אף שהיה גדול ממנו, רואים שאינו חייב לנהוג באחיו הגדול בכל מיני כבוד.

המנחת סולת (מצוה ל"א) כתב עוד סברה מדוע מותר לקרוא לאחיו הגדול בשמו: לפי מה שאיתא בדברי מרן השולחן ערוך (יו"ד סימן ר"מ ס"ק ב) שהאיסור שלא לקרוא לאביו בשמו הוא מטעם מורא אב, ולא משום מצות כיבוד. אם כן יש לומר בפשטות שהטעם שיהא מותר לקרוא לאחיו הגדול בשמו, משום שאח הגדול נתרבה בהפסוק רק לענין כיבוד ולא לגבי מורא כמו שכתב בבית מאיר (יו"ד סימן ר"מ ס"ק כ"ג) וכן כתב בים של שלמה על מסכת קידושין (סוף סימן י"ח), ועיין בעיקרי הדי"ט שמשופק בזה.

מרן הראשון לציון פאר הדור והדרו הגר"ע יוסף זיע"א אף על פי שאסור לקרוא לאביו או לאמו בשם הפרטי, ואף על פי שחייבים לכבד גם את האחים הגדולים, מכל מקום, אין איסור לקרוא בשם, אלא לאביו ולאמו, אבל לאחיו הגדול, משום שאין חיוב "מורא" (כלומר, לירא, לפחד), כלפי האח הגדול, אלא חיוב "כבוד", והאיסור לקרוא לאב או לאם בשם הפרטי, הוא מצד חובת "מורא", כמו שנאמר, "איש אמו ואביו תראו". אבל לגבי אח גדול אין זה שייך, וגם רבותינו לא הקפידו על דבר זה. וכן פסק מרן זצ"ל בספרו הליכות עולם (ח"ח עמוד קמג) והוסף, שאם האח הגדול הוא בן תורה, טוב שיוסף לו תואר "רבי" פלוני.

ומשמע איפוא, שמחוייב בכבוד אחיו גם לאחר מיתת אביו. ודייק זאת המנחת חינוך גם מדברי הרמב"ם שרק בדין כבוד אשת אביו ובעל אמו, כתב שהחיוב הוא "כל זמן שהם קיימים". אך בדין כבוד אחיו הגדול, סתם הרמב"ם וכתב "חייב אדם בכבוד אחיו הגדול", ולא הוסיף "כל זמן שאביו קיים", ומשמע שחייב בכבוד אחיו הגדול גם לאחר פטירת הוריו [ונדויק זה הוא גם בדברי מרן השולחן ערוך. אלא שלפי דיוק זה, מביא החיד"א בספרו ברכי יוסף כי מדברי הרא"ש במסכת קידושין והרי"ף, יש לדייק הפוך, שכן

אוצר הספרים
שע"י בית המדרש "בית - יוסף"
 לע"נ רבי יוסף ב"ר יצחק ז"ל ויצמן

לאחר ובחסדי שמים זכינו והתרבו ספסלי הלומדים

על ידי אברכי חמד העמלים בתורה הציבור הרחב הקובע עיתים לתורה ושל כל הצעירים ובני הנוער הקובע את עיקר מושבו בבית המדרש שלנו בנבועת זאב בעל שעות היממה

דרושה לנו בדחיפות ספריה גדולה והחדשה עבור ספרי הקודש
 וכן תלמוד ירושלמי מהדורת שוטנשטיין, רמב"ם במהדורת פרנקל,
 וכן ספרי ראשונים שו"ת ואחרונים על הש"ס ספרי הלכה ומדרשים.

לטובת מוסרי השיעורים והמשתתפים, יצבור הלומדים, אברכי הכלול וכל באי בית המדרש.
 זו ההזדמנות שלך לקחת חלק בהפיצת התורה במהפכה הרוחנית בגבעת זאב וביזיוני הרבים.
 ניתן להנציח על גבי הספרים לבריאות, הצלחה, שלום בית, זש"ק ולע"נ קרובים וידידים.
 למרטים הרב יוסף ויצמן 052-8144488. הרב שמעון נעים 058-7700681
 ניתן לתרום ולסייע גם בביט למספר: 052-8144488

רחוב קרית יערים 32 גבעת זאב פלאפון: 052-8144488

בספר עיקרי הדינים (מודפס בסוף השולחן ערוך יו"ד, מאת רבי דניאל טיראנל) הסתפק האם מחוייב גם במצות "מורא" לאחיו הגדול, ונפק"מ לפרטי דין "מורא" המבוארים בגמרא בקידושין (לא, ב) "לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו". ונחלקו הפוסקים האם כל אח שגדול ממנו צריך לכבד או רק הבכור: דהנה בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן קכ"ו) וכן בשו"ת שבת יעקב (ח"א סימן ע"ו) כתבו שכל מה שחייב לכבד את אחיו הגדול, היינו דווקא הבכור אבל שאר אחיו הגדולים אין צריך לכבד. אבל בשו"ת חתם סופר (ח"ו סימן כ"ט) סבירה להו דגם באח הגדול שאינו בכור צריך לכבד. יש לחקור האם מותר לקרוא לאח הגדול בשמו, כמו שקיימא לן בדברי מרן בשולחן ערוך (יו"ד סימן ר"מ ס"ק ב) שאסור להזכיר את שמו של אביו בשמו או דילמא שלענין זה לא מרבים את אחיו הגדול. הנה במנחת חינוך (מצוה ל"ג) כתב וז"ל: כיון דכיבוד מסרו הכתוב לחכמים, אם כן באביו ואמו שייך בכיבוד שלא לקרוא אותו בשמו, אבל

כתוב בפרשתנו 'שם האחד גרשום כי אמר גר הייתי בארץ נוכרייה ושם האחד אליעזר כי אלוקי אבי בעזרי'. ולכאורה קשה היה צריך להיות כתוב **שם האחד גרשום ושם השני אליעזר**, ולא שם האחד אליעזר. וכמו שכתוב את הכבש האחד ואת הכבש השני? מתרץ המלבי"ם: **ילדים זה ממש לא כבשים!** כבשים ניתן לומר את הכבש האחד והכבש השני, אך בילדים שם האחד גרשום ושם האחד אליעזר! **כי כל ילד הוא עולם בפני עצמו!!**

14. האם מותר לאדם לשבת במקומו של אביו לאחר שנפטר אביו מן העולם?

הבן במקום שיחדוהו לאביו, אך מעיר על זה דזה היפך הכתוב במלכים ב' ושלמה ישב על כסא דוד אביו.

ומתוך: דלא קשה מידי שהרי כתוב שם לעיל מזה וישב המלך וכו' כי שלמה בנך ימלוך אחריי והוא ישב על כסאי תחתי כי כן אעשה היום הזה, וכגוונא דידן כי כן צווה לו, יש לקיים ציוויו מצד היותו מלך וכו' וגם מצד היותו אביו, ודאיכא חומר שבועה בדבר, וא"כ אין ראיה משלמה לשאר בני אדם. וכן כתב בספר חיים ביד: דמשם אין ראיה דענין שלמה שישב על כסא דוד אביו שמורה דעל כסאו ממש ישב, אין ראיה משם לשאר בני אדם, דהרי הושיבו בחייו ונתן דוד הודאות לה'.

וכן כתב בספר שו"ת ירך יעקב (ארגואטי יו"ד סימן י"ד) שדן באריכות בואת השאלה אם ההלכה של שלא יעמוד ולא ישב במקומו נאמרה גם על לאחר מות האב, והוכיח דאיסור השיבה במקומו הוא רק בחיי האב אבל לאחר מותו מותר, ולא עוד אלא שאין בדבר אפילו משום מדת חסידות כמו שמשמע מדברי ספר חסידים (סימן תתי"א), עיין שו"ת צ"ח אליעזר (חלק ט"ו סימן מ"א). ודבר זה מוזכר כבר בראשונים: דהנה בתוספות ר"י הזקן על הגמרא במסכת קידושין (דף ל"א ע"ב) כתב שהאיסור לעמוד במקום אביו זה רק בחיי אביו.

וכן פסק מרן הראשון לציון פאר הדור הגר"ע יוסף זיע"א בספרו שו"ת יביע אומר (חלק י' חיו"ד סימן כא עמוד רלב) וכן הוא בספרו הליכות עולם (חלק ח' עמוד קמד): מותר לבן לשבת במקום אביו לאחר פטירתו בביתו או בבית הכנסת, שדווקא בדין האיסור לקראו בשמו, הוא בין בחייו בין לאחר מותו, אבל לענין האיסור ליישב במקום אביו, זהו דוקא בחייו, אבל לאחר מותו שרי. וכן הדין לענין מקום רבו בבית הכנסת. ומרן שר התורה הגר"ח קנייבסקי זצוק"ל בספרו דרך שיחה (עמוד רפ"ב) נמו פסק שמותר לבן לשב על כסא אביו לאחר מותו, ואף הוא בעצמו עשה מעשה רב לשבת על כסא אביו הקהילות יעקב.

איתא בגמרא במסכת קידושין (דף ל"א ע"ב): ת"ר איזהו מורא, לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו. וכן פסק מרן בשולחן ערוך (יו"ד סימן ר"מ ס"ב) לא יעמוד במקומו המיוחד לו לעמוד שם בסוד זקנים עם חברו או מקום המיוחד לו להתפלל, ולא ישב במקום המיוחד לו להסב בביתו.

ולכן כתבו הפוסקים: דאם יש לכהן מקום קבוע איפה שהוא עומד על הדוכן בעת נשיאת כפים אסור לבנו לעמוד שם, כך פסק מרן שר התורה הגר"ח קנייבסקי זצוק"ל (הובאו דבריו בספר גס אני אודך חלק ב' עמוד קי"א).

יש לחקור אם הדין של לא ישב במקומו הוא גם לאחר מותו של האב, או דילמא לאחר מיתה ליכא איסור לעמוד או לשבת במקום אביו. והנה הגר"ח פלאגי בספרו חיים בירושלים (על הירושלמי) כתב שיש להביא ראיה: מהא דאיתא בירושלמי במסכת פאה (פ"ה ה"א) אמר ר' חזקיה גוי אשקלוגי היה וראש פטרבולי היה ואבן שישב אביו עליה לא ישב עליו מימיו וכיון שמת אביו עשה אותה יראה שלו, ומשתמע מזה שהחיוב הוא גם על לאחר מותו. אבל הוא דוחה זאת: דמהכא ליכא הוכחה דהרי מגוי אין להביא ראיה כיוון דהפריז על המדה, וכל שכן בזה דעשה שטות לעשותו מוקצה.

ובספר חיים ביד (יו"ד סימן קכ"ה אות מ"ח) הביא בשם בנו הגר"א פלאגי ז"ל, שכתוב שמלונו של הרמב"ם הטור והשולחן ערוך יש לדייק שדווקא לענין לקרוא בשמו הדין הוא בין בחייו בין במותו, אך לענין שלא ישב במקומו נראה דהוא דווקא בחייו.

ובספר יפה ללב ח"ה להגר"י פלאגי מעיר מהא דפסק מרן בשולחן ערוך (יו"ד סימן שס"ד סעיף ז) דהחוצב קבר לאביו וקברו במקום אחר לא יקבר בו הוא עולמית משום כבוד אביו, חזינן דאפילו אחרי מות אביו לא ישב

לאחר פספר שנים של הדפסת והפיצת עלון זה בארץ ובחו"ל, פאחד והוצאת העלון כרוכה בהוצאות כספיות גדולות, ליצערנו הרב אנו נאלצים לצמצם מאוד את כמות הדפסת והפיצת העלונים. מעוניין לזכות את הרבים? אתה יכול בשמחה להדפיס עלון זה בשלמותו ולהפיצו באזור מגורך. ניתן לעזור בהוצאת והפיצת העלון ולהקדיש עלונים לזכוי הרבים לבריאות אושר נחת זש"ק ולע"נ קרובים וידידים. הפענונין להיות שותף בהוצאת העלון ולזכות את הרבים יוכל לפנות לטלפון: 052-8144488

ניתן ולהיות שותף בזיכוי הרבים ולתרום בביט בטלפון: 052-8144488